

Leve i landet på landets vis

Sametingsrådets miljø- og arealmelding

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Ávjovárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Kárásjohka
Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Innhold

<u>LEVE I LANDET PÅ LANDETS VIS</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
1 <u>INNLEIING</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
1.1 <u>BAKGRUNN FOR ARBEIDET</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
1.2 <u>INNHold OG AVGRENSING</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
1.3 <u>PROSESS OG SIGNALER FRA SAMISKE SAMFUNN</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
2 <u>MÅLSETTINGER FOR MILJØ- OG AREALPOLITIKKEN I SAMISKE OMRÅDER</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
2.1 <u>ANSVAR OG MYNDIGHET I EGET OMRÅDE</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
2.2 <u>Ei SAMISK STEMME I DET INTERNASJONALE MILJØARBEIDET</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
3 <u>VERDIGRUNNLAGET</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
3.1 <u>SAMISKE VERDIER SOM GRUNNLAG FOR FORVALTNING</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
3.1.1 <u>Slekt som viktig samisk verdi</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
3.1.3 <u>Det tradisjonelle synet på naturen – en aktuell verdi i forvaltning av arealer og ressurser</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
3.1.4 <u>En strategi for å tilpasse seg nye forutsetninger og for å takle det uventa ...</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
3.1.5 <u>Et kritisk blikk på tradisjoner og tradisjonelle verdier</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
4 <u>RAMMER OG STYRINGSREDSKAPER I MILJØ- OG RESSURSFORVALTINGA</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
4.1 <u>SAMETINGSRÅDETS MILJØ- OG AREALMELDING</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
4.2 <u>SAMETINGET OG NASJONAL LOVGIVNING</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
4.3 <u>KUNNSKAPSGRUNNLAG FOR SAMETINGSRÅDETS AREAL- OG MILJØPOLITIKK</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
5 <u>BEFOLKNINGSGRUNNLAGET</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
5.1 <u>BEFOLKNINGSMØNSTERET I DE SAMISKE BOSETTINGSOMRÅDA</u> .	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
5.2 <u>FLYTTING FRA SAMISKE UTKANTBYGDER</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
5.3 <u>ETABLERING AV SAMISKE SENTRA</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
6 <u>MILJØUTFORDRINGER OG PRIORITERTE TILTAK</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
6.1 <u>BOSETTINGSMØNSTER OG BOKULTUR I ET MILJØPERSPEKTIV ...</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
6.1.1 <u>Ny boligkultur og miljøbelastninger</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.2 <u>LOKALSAMFUNN, TRADISJONELLE OG NYE BRUKSMØNSTRE I ET MILJØPERSPEKTIV ...</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
6.2.1 <u>Bosted, bruksområde og motorisert ferdsel basert på lokale verdier</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.2.2 <u>Fritidsbolig og et friluftsliv med stort innslag av motorisert ferdsel</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.3 <u>NÆRINGER OG NÆRINGSUTVIKLING I ET MILJØPERSPEKTIV</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
6.3.1 <u>Reindrift i et miljøperspektiv</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.3.2 <u>Jordbruk og utmarksbruk i et miljøperspektiv</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.3.3 <u>Fiske i et miljøperspektiv</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.4 <u>BÆREKRAFTIG BRUK OG VERN AV RESSURSER OG GRUNN</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
6.4.1 <u>Naturressurser og samfunnsutvikling i samiske bosettingsområde</u> .	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.4.2 <u>Arealvern og sikring av biologisk mangfold</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.4.3 <u>Kulturminnevern</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.5 <u>GLOBALE MILJØUTFORDRINGER</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.
6.5.1 <u>Globale miljøpåvirkninger – lokale følger</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.5.2 <u>Samiske bosettingsområder; sårbare for klima- og miljøendringer</u>	<i>Feil! Bokmerke er ikke definert.</i>
6.6 <u>ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE FØLGER</u>	FEIL! BOKMERKE ER IKKE DEFINERT.

1 Innleiing

*Vi skal ikkje slutte å granske
Og når granskinga endar
skal vi ha nådd fram dit vi starta
og kjenne staden for første gong
T.S. Elliot*

Sametingsrådet bygger sin politikk på tradisjonell kunnskap og verdier som ligger i de samiske samfunna. Dette er kunnskap som er bygget opp gjennom generasjoner og det er kunnskap og ferdigheter som har gitt det samiske folket mulighet til å leve og utvikle sine samfunn i områder med harde klimatiske forhold. Lokal tradisjonskunnskap gir innsikt og forståelse, men er ikke nok for å løse dagens utfordringer. Tradisjonell kunnskap og *ny* innsikt må gå hand i hand når morgendagens politikk skal utformes. Det er dette som ligger til grunn for utforminga av denne meldinga. Vi har søkt i våre egne tradisjoner og kunnskaper, og vi har sett utover og søkt ny innsikt. Dette har gitt oss grunnlag til å se våre egne samfunn og de utfordringene vi står overfor med et nytt blikk. Og det har gitt sametingsrådet et grunnlag for å formulere en samla miljø- og arealpolitikk.

Sametingsrådet legger med dette fram sin miljø- og arealpolitiske melding. Meldinga fremmer rådets miljø- og ressurspolitikk, både på nasjonalt og internasjonalt nivå. Dette gjelder på områder Sametinget har reelle styringsmuligheter, som saker som behandles gjennom konsultasjonsavtalen eller gjennom samarbeidsavtaler med fylkeskommunene. Det omfatter også arealdisponeringsspørsmål, som skal behandles etter den nye plan- og bygningslova, og andre saker der Sametinget er høringspart eller har myndighet til å gjøre vedtak.

Arealer og ressurser gir grunnlag for bosetting og næringsutøvelse, og er en betingelse for å utvikle egen kultur og samfunnsliv. Den viktigste utfordringa i sametingsrådets arbeid med miljø- og arealspørsmål er dermed å sikre dette grunnlaget, og slik gi samisk kultur, næringer og samfunnsliv muligheter for vekst og utvikling. Sikring av arealer og ressurser skjer i hovedsak på to områder; gjennom lovgiving og gjennom utøvelse av eiendomsretten. I denne meldinga diskuteres i hovedsak Sametingets mulighet innenfor eksisterende lovgrunnlag til å sikre og forvalte areal- og ressursinteressene i samiske områder.

Sametingsrådet ønsker også å signalisere en klar politikk på områder der vi ikke har reelle styringsmuligheter alene. Klimapolitikk, spredning av miljøgifter og sikring av det biologiske mangfoldet er saker som krever handling fra verdenssamfunnet i fellesskap. Sametingsrådet ser det som viktig å sette økt fokus på slike saker, og delta i arbeidet i lag med andre urfolk.

De politiske signala sametingsrådet gir gjennom denne meldinga er søkt utforma realistisk og fokusert i forhold til tiltak sametingsrådet kan sette i gang eller delta i. Innhold i og avgrensing av meldinga bærer preg av det.

1.1 Bakgrunn for arbeidet

Å sikre sterke og levedyktige samiske samfunn bestemmes av to faktorer; rettigheter til land og ressurser og et lovverk som sikrer en forsvarlig forvaltning av disse. Ingen av delene er fullt ut på plass for de samiske samfunna i Norge. Hovedtyngden av sametingsrådets arbeid dreier seg om slike saker, om å sikre tilgang til arealer og ressurser og om å forme et lovverk som i tilstrekkelig grad tar hensyn til våre interesser.

Sametingsrådets miljø- og arealmelding er en viktig del av dette arbeidet. Meldinga vil imidlertid i liten grad diskutere rettigheter til arealer og ressurser, dette gjøres i andre sammenhanger. Miljø- og arealmeldinga fokuserer først og fremst på bruk og vern av arealer og ressurser og på lover, regelverk og planer i tilknytning til dette.

De samiske bosettingsområda er vidstrakte og rike på ressurser. Dette har gitt folket her et godt levebød gjennom uminnelige tider. Lokalisering i nordområda, under harde klimatiske forhold, har også stilt krav om mange og ulike ferdigheter og kunnskaper for å livberge seg. De rike ressursene har ført til interesse utenfra. Denne interessen er fortsatt til stede, i økende grad. I dag viser den seg gjennom ønske om tilgang til våre landområder og ressurser, energiformer, utbyggingsarealer og opplevelser. Den store interessen utenfra er et klart press på tradisjonelle livsformer og levemåter. Dette presset blir forsterka av en generell endring i livsstil, i verdisyn og i egne prioriteringer innad i de samiske samfunna. Arbeidet med å sikre samiske samfunns utviklingsmuligheter er således også å avklare hvilke egne verdier som er viktige å ta med videre. Utarbeiding av ei areal- og miljøpolitisk melding er et steg på vegen mot en helhetlig politikk for sametingsrådet på dette området.

Sametingsrådet signaliserte i sin tiltredelseserklæring av september 2007 en klar målsetting om å sikre bærekraftig vekst og utvikling i nordområda. Sametingsrådet fulgte opp dette perspektivet i sak 005/08, miljø- og arealpolitiske redegjørelse, og i årsmeldingene for 2007 og 2008.

Sametingsrådets miljø- og arealpolitiske redegjørelse tok opp følgende områder til diskusjon: kunnskap, kapasitet og myndighet, miljø- og arealpolitikk som en del av det internasjonale arbeidet, arealgrunnlaget og næringsvirksomhet, kultur- og naturvern, problemstillinger knyttet til forvaltning av rovvilt og spørsmålet om motorisert ferdsel i utmark. Sametingsrådets miljø- og arealpolitiske redegjørelse danner utgangspunktet for denne meldinga. Andre meldinger, som sametingsrådet jordbruksmelding, vedtatt 29.11.07, og reindriftsmeldinga, som er under arbeid, har også betydning for areal- og miljøpolitikken, og har gitt viktige føringer til miljø- og arealmeldinga.

Sametinget arbeidet i 2007 ut retningslinjer til Finnmarkslova. Retningslinjene tar som utgangspunkt at hensynet til samisk kultur og samfunnsliv skal ligge til grunn ved all arealforvaltning i Finnmark. Retningslinjene, og det verdisynet som ligger til grunn for dem, har gitt viktige signal for utforming av sametingsrådets miljø- og arealmelding.

På nasjonalt nivå har Sametinget gjennom sin deltaking i lovarbeid, blant anna i arbeidet med ny plan- og bygningslov og naturmangfoldslova, fått gjennomslag for viktige punkt som sikrer grunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv, og for at forvaltning av ressurser skal skje på grunnlag av samisk medvirkning. Videre har Sametinget fått gjennomslag for kravet om sterkere styring av grunn og ressurser. Rett til å legge ned innsigelse etter plan- og bygningslova i saker som vil kunne true viktige samiske interesser, samt konsultasjoner før vesentlige omdisponeringer blir gjort, gir muligheter for en sterkere samisk styring i miljø- og arealpolitikken.

Sametinget deltar med økonomisk tilskudd til et større prosjekt om dokumentasjon og forvaltning av tradisjonell kunnskap. Sámi allaskuvla har prosjektlederansvaret. Målsettingene med prosjektet er å synliggjøre og styrke tradisjonell kunnskap sin stilling i offentligheten, og løfte denne kunnskapen opp

og innlemme den i det offentlige forvaltningsgrunnlaget. I første omgang er det valgt å fokusere på kunnskap knytta til bevaring av biologisk mangfold. Fokusering på tradisjonell samisk kunnskap signaliserer sametingsrådets ønske om et breiere forvaltningsgrunnlag, der også tradisjonelle samiske verdier og kunnskaper blir lagt til grunn.

Sametingsrådets samarbeid med andre urfolk, og deltaking i internasjonale fora, som i arbeidet med klimautfordringer i Permanent forum, har gitt sametingsrådet en viktig stemme i urfolkssammenheng. Sametingsrådet ønsker å bruke denne muligheten videre for å styrke det internasjonale miljøarbeidet og for å vise vår solidaritet med andre urfolk.

Sametingsrådet har slik, gjennom arbeid på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå, og gjennom samarbeid med andre urfolk på den internasjonale arenaen, lagt et solid grunnlag for å utforme en melding om areal- og miljøpolitiske utfordringer.

1.2 Innhold og avgrensing

Problemstillinger knyttet til miljø og areal er omfattende og favner om svært ulike saksområder. I denne meldinga ser sametingsrådet det som viktig å fokusere på utfordringer knytta til bosetting og befolkningsutvikling i de samiske områda, næringsutvikling i et miljøperspektiv, bruk og vern av ressurser og arealer, globale miljøutfordringer, samt lovverk, rettigheter, kunnskap og kompetanse. Dette betyr at meldinga er omfattende og fokuserer på et bredt spekter av saker. Men det vil også si at en rekke saksområder er tonet ned eller valgt bort. Det betyr ikke at disse sakene er uviktige, avgrensinga er gjort for å få en handterbar melding. Saksfelt som ikke er med i denne meldinga, vil bli tatt opp i andre sammenhenger.

Miljø- og arealmeldinga starter med ei innleiing, for så å definere overordna målsetting for arbeidet. Deretter følger en diskusjon om verdigrunnlag og tradisjonelle praksiser. Et viktig spørsmål her er hvilke verdier og hvilke tidligere kulturutøvelser det er ønskelig å ta med videre. Neste kapittel gir en oversikt og refleksjon over rammer og styringsredskap, både på lokalt, nasjonalt og internasjonalt plan. Kapittel fem diskuterer befolkningsgrunnlaget i de samiske bosettingsområda og ser på endringene i folketall og bosettingsstruktur. Den siste delen av meldinga, kapittel seks, som også er den mest omfattende delen, tar for seg de ulike utfordringene i areal- og miljøpolitikken og sametingsrådets prioriterte tiltak. I denne delen diskuteres følgende:

- bosettingsmønsteret i et miljøperspektiv
- samiske lokalsamfunn og miljøutfordringer
- næringer og næringsutvikling i et miljøperspektiv
- bruk og vern av ressurser og arealer
- globale miljøpåvirkninger og lokale følger
- økonomiske og administrative følger av meldinga

1.3 Prosess og signaler fra samiske samfunn

Miljø- og arealmeldinga er utforma på grunnlag av den miljøpolitiske redegjørelsen, sak 05/08, som ble behandla i plenum 26-29.02.08. Diskusjonene i klimaseminarret, som ble avholdt i plenum i mai 2008, samt seminarret om motorferdsel i utmarka, også i plenum i fjor, har også gitt viktige innspill for utforminga av meldinga.

Tilbakemeldinger fra kommunene i Finnmark om deres erfaring med håndtering av Sametingets retningslinjer til Finnmarkslova, for endra bruk av utmarka i Finnmark er tatt hensyn til ved

utarbeiding av denne meldinga. Sametingets innspill til lovutkast og høringsuttalelser i saker av betydning for miljø- og arealpolitikken er også lagt til grunn for denne meldinga. Konsultasjonene i forbindelse med utarbeidinga av naturmangfoldslova er sentral her. Ulike høringsuttalelser sametingsrådet har arbeidet med, som uttalelser til samerettsutvalget II, spørsmålet om eventuell ilandføring av olje og gass fra Goliat-feltet, endring i fredningsgrensene for reinbeiting og en rekke andre saker som berører miljø og areal, er alle lagt til grunn for arbeidet med denne meldinga.

Offentligheten er blitt orientert om fokus og omfang på denne meldinga ved gjentatte anledninger.

2 Målsettinger for miljø- og arealpolitikken i samiske områder

Sametingsrådet fremmer med denne meldinga en politikk som vil bidra til en mer miljøvennlig utvikling som skal sikre fortsatt vekst og utvikling av samiske samfunn. Miljø- og arealmeldinga har vidare en målsetting om at prioriteringer og tiltak i denne meldinga skal kunne bidra til å sikre en bærekraftig utvikling på globalt så vel som på lokalt nivå.

2.1 Ansvar og myndighet i eget område

Hovedsiktemålet med meldinga er å sikre ei bærekraftig utvikling i nordområda. Begrepet *bærekraftig utvikling* omfatter både økologisk, kulturell og sosial bærekraft. Det kan defineres som ei utvikling som sikrer folk trygge rammer i hverdagen, tilgang og rettigheter til egne bosettingsområder og mulighet til å forvalte disse i tråd med egne tradisjoner og verdier. Trygge rammer i hverdagen betyr også rett til egen fortid og framtid. En bærekraftig utvikling betyr ikke at en skal fokusere kun på fortida og de verdier som forma den. Rett til å kunne velge å kombinere tradisjonelle og nye verdier og livsformer understrekes. Dette er grunnleggende retter, og det er samtidig avgjørende for å skape et samfunn som er inkluderende og åpent.

Å ta ansvar for egen areal- og miljøpolitikk innebærer at sametingsrådet stiller krav til overordna myndigheter, som Storting og regjering, om å ta hensyn til samiske interesser i lovgivning og forvaltning som gjelder areal- og miljøspørsmål. På lokalt nivå er det de enkelte kommunene som er ansvarlige for å sette denne politikken i verk.

Ansvar for en bærekraftig utvikling ligger ikke på samfunnet alene, men også på den enkelte innbygger. Dette ansvaret innebærer at enkeltmennesker og grupper på det lokale nivået i sine daglige disponeringer også reflekterer over egen livsform og egne valg.

Hovedmålsettinga for sametingsrådets miljø- og arealmelding er:

- Å vektlegge et bærekraftig og langsiktig perspektiv i all disponering av arealer og ressurser i samiske områder.

2.2 Ei samisk stemme i det internasjonale miljøarbeidet

Mer enn før er det i dag umulig å avgrense det lokale fra det globale. De store miljøutfordringene knyttet til klimaendringer, bevaring av det biologiske mangfoldet og spredning av miljøgifter krever samla handling fra verdenssamfunnet. Slik samhandling må skje gjennom internasjonale avtaler. Klimaendringene, tap av biologisk mangfold og miljøforurensing har konsekvenser for urfolks næringer, kultur, helse og levekår, og slik også for samfunnslivet. Sametingsrådet ser at det er nødvendig å være med å sette økt fokus på slike grunnleggende utfordringer. Vi trenger økt kunnskap om disse endringene og om tiltak som kan settes i verk for å begrense uheldige virkninger. Vi trenger også mer kunnskap om ulike strategier for tilpassing til et endra klima.

Det samiske folket er ei lita gruppe i den globale sammenhengen, med få ressurser og liten myndighet. Vi kan likevel bidra med vårt. Ved å delta sammen med andre på den internasjonale arena kan vi sikre at urfolksperspektivet blir sterkere vektlagt og inkludert i utredninger, dokumenter, forskning og informasjon. Dette er igjen betydningsfullt for utformingen av miljøpolitikken internasjonalt.

En forutsetning for sametingsrådets internasjonale arbeid er å styrke egen kapasitet og sikre en økonomi som gjør målretta og langsiktig engasjement mulig.

3 Verdigrunnlaget

*Spør berre dyra, dei skal læra deg,
himmelens fuglar, dei skal gje deg kunnskap.
Eller tenk på jorda, ho kan opplysa deg,
fisken i havet har noko å fortelja.
Jobs bok 12,6-8*

Politiske valg skjer på grunnlag av verdisyn, kunnskaper, vaner og vilkår en ikke alltid styrer over selv. Samiske verdier er ikke et entydig begrep. Det samme mangfoldet som vi finner i samiske samfunn, tradisjoner og næringstilpassinger, finner vi også i verdisynet. Likevel er det sentrale verdier som er felles for det samiske samfunnet, og i stor grad beskriver det samiske i forhold til nabokulturene. Disse verdiene er kjente i lokalsamfunna, de er uformelle og blir oftest overlevert muntlig, fra slektsledd til slektsledd. De har gitt rammer for sosial organisering og for læring og kunnskapsoverføring. De åpner opp for den enkelte til å forstå seg selv og sin plass i fellesskapet. Men de har i liten, eller ingen grad blitt lagt til grunn for offentlig styring og forvaltning.

Samiske verdier, som andre verdier, er ikke statiske. De blir påvirket av endringer i samfunnsforholda, både i og utenfor de samiske samfunna. Innen det samiske samfunnet har modernisering, med oppbygging av samiske institusjoner og dermed ei svekking av slektas rolle, ført til endring av verdier og til at diskusjonen om verdier tar plass på nye arenaer.

I framstillinga her, som diskuterer arealer og ressurser, vil verdier i tilknytting til disse feltene bli presentert og belyst i forhold til de utfordringene meldinga trekker fram. Det er viktig å understreke at verdier ikke er statiske, men at de endrer seg over tid. Enkelte verdier taper betydning etter som samfunnet endres. Men noen verdier blir stående uendra eller tilpassa den nye situasjonen. Det er disse som vil måtte legges til grunn for dagens og framtidens forvaltning av arealer og ressurser. Men det kan ikke gjøres uten å stille kritiske spørsmål til hvordan tradisjonelle verdier møter nye problemstillinger i samtida.

3.1 Samiske verdier som grunnlag for forvaltning

Det tradisjonelle, samiske verdisynet har sjelden blitt lagt til grunn ved offentlig forvaltning. Når det har skjedd, har det ikke skjedd ved at disse verdiene har dannet grunnlaget for lovverk og planutforming. Det samiske verdisynet har kommet til syne i enkeltvedtak, gjerne i form av dispensasjoner fra overordna planer. I slike vedtak har lokal forståelse og lokale hensyn veid tyngre enn overordna målformuleringer.

De tradisjonelle samiske verdiene som oftest blir vist til i offentlig forvaltnings spørsmål i de samiske bosettingsområda, er betydningen av slekt, synet på naturen og på det levende livet og en åpenhet i forhold til planlegging.

3.1.1 Slekt som viktig samisk verdi

Slekta, og sterke bånd mellom de ulike slektningene har stor betydning i den samiske hverdagen, og kan betegnes som en *samisk verdi*. Slekta knytter bånd tilbake i tida, og gir mulighet for å oppleve seg selv i en større sammenheng. Slektsbånd knytter folk til et forpliktende fellesskap. Slekt og sterke

slektsbånd knytter samiske bosettingsområder sammen og skaper sammenheng på tross av store avstander.

Slektstilknytting har også betydning for næringstilknytting. Reindrift er et godt eksempel i så måte. Det samme er jordbruk, der slektstilknytting øker mulighetene for å gå inn i samme yrke som foreldregenerasjonen. Begge disse næringene er næringer som forvalter arealer og ressurser. Slektstilknytting har her direkte følger for tilgang til arealer og ressurser, og til å forvalte disse.

Forbindelsen mellom slekt og næring er vel kjent. Mindre diskutert er slektas betydning i forming av *bosettingsmønsteret*. Tradisjonelt har bosettinga i samiske bygder blitt organisert ut fra slekta. En slektsgruppe kunne etablere seg i en grend eller rundt et tun, gjerne med utgangspunkt i et småbruk eller et reindriftsbosted. Bakgrunnen for dette har vært felles næringstilknytting, men ikke det alene. Andre grunner, som opplevelse av trygghet, felles verdier, omsorg, avlastning, læring og oppdragelse, kan forklare denne organiseringa.

Også i dag preger slektsgruppene de samiske bosettingene. Flere tiår med offentlig arealplanlegging har ikke greid å bryte dette mønsteret. Slektstuna eksisterer side ved side eller midt i de offentlig planlagde boligområda. Slekt som verdi er slik lesbar i det bygde landskapet. Det preger det overordna bosettingsmønsteret og det preger lokalisering av boligene innenfor en gruppe. På tross av dette er slektas betydning for organisering av bostedene sjelden lagt som premiss ved offentlig planlegging. Begrunnelsen for valg av ei slik organisering er lite diskutert og tilsvarende lite forstått av planmyndighetene.

Slekt har betydning for lokalisering og organisering av bosted, og preger således det bygde landskapet. Tilknytting til slekta har også betydning for det fraflytta landskapet og for det nye *fritidslandskapet*. Slekta, og slektas bosted skaper tilknytning. Det samiske bostedet omfatter mer enn en eller flere bygninger. Tun, slåttemarker, beiteområder, utmark og fjell kunne oppleves som en del av heimen og som det som gav tilknytting. Det er slektas spor etter arbeid og tilstedeværelse som skaper tilknytning. Det å vite at her har forfedrene levd og virket, gjør stedene til mer enn et tilfeldig landskap. Bostedet er også landskapet, høstings- og bruksområda, som kan strekke seg langt fra selve boligene. Når bostedet blir fraflytta, blir slekta ikke lenger et tilknyttingspunkt. Gården, husa, og landskapet blir tilsvarende viktig. Denne sterke tilknyttinga er for mange en viktig begrunnelse for å holde fast på familiens tidlige bolig, og bruke den til fritidsformål. Slekt som verdi og sterke slektsbånd har slik avgjørende betydning for diskusjonen om forvaltning av grunn i de enkelte kommunene.

3.1.3 Det tradisjonelle synet på naturen – en aktuell verdi i forvaltning av arealer og ressurser

Samisk kultur har alltid vært nært knytta til naturen. Folk har levd i og av naturen. Avhengighet av naturen har gitt kunnskap om og en djup respekt for den. Høsting av ressursene har tradisjonelt vært retta inn på det å ta ut det som var nødvendig for egen overlevelse, uten at dette skulle gå på bekostning av framtidige generasjoner. Denne tilnærminga kan beskrives som bærekraftig høsting og forvaltning i praksis. Et slikt syn på naturen er felles for folk som lever nært til naturen og har vært eller er avhengig av å høste av den for å overleve. Det er erfaringene til fangstfolk, jegere, gjetere, fiskere, bønder og andre utmarksbrukere som har forma det samiske natursynet. Ennå i dag har en forholdsvis stor del av befolkninga i samiske bygder en livsform og et yrke der de er direkte avhengig av naturressursene. Reindrift, småbruk og fiske er slike yrker. Flertallet av de som bor i samiske bygder er likevel ikke direkte avhengig av å høste av naturens ressurser. Dette betyr ikke at *synet* på naturlandskapet og holdninga til bruk, ferdsel og høsting har forandra seg. Folk bærer med seg en forståelse av naturen som har rot i den tradisjonelle, samiske høstingskulturen. Denne tradisjonen gjør at det er viktig for lokalbefolkninga å kunne bruke naturen som de før har gjort. De må kunne ferdes der for å holde ved like kunnskap om egen kultur og historie.

Deler av det nasjonale, norske forvaltningssystemet har sterke trekk av et natursyn som oppstod ved overgangen til industrialismen. Industrialisering og urbanisering førte til arbeidsspesialisering og til at det lokale miljøet ikke lenger var et produksjonslandskap for storparten av befolkninga. Den industrielle teknologien gjorde vegen mellom naturens råvarer og det ferdige produktet lang og innvikla. Naturkunnskap ble mindre viktig, og heller ikke noe en skaffet seg gjennom daglig deltakelse i arbeidet.

Disse endringene fikk store konsekvenser ikke bare for måten å bruke naturen på, men også for hvordan mennesker opplever og ser på naturen. Skillet mellom natur og kultur, arbeid og fritid oppstod i denne prosessen. Slik ble naturen en plass å søke tilflukt fra en travel hverdag. Fred og ro og fravær av arbeid ble viktige egenskaper ved naturen. Naturen som et produksjonslandskap ble ”stygg”, den ”uberørte” og stille naturen ble vakker. Landskapet ble rammer rundt rekreasjon og naturopplevelser, ferdsel og høsting ble forstyrrelser.

Motsetningene mellom det samiske lokalsamfunnets og det nasjonale forvaltningssystemets måter å se naturen på kjenner vi fra dagens diskusjon om bruk av og ferdsel i utmarka, eller fra diskusjoner om jakt og fangst. Fra lokalt, samisk hold blir det argumentert med at utmarka i uminnelige tider har vært et høstingsområde og en plass å hente viktig tilskudd til livsopphold og inntekt. Fra deler av forvaltnings- og vernemyndighetene blir det argumentert med at dette er naturødeleggelse. Lovverket som regulerer ferdsel og bruk av utmarka tar ikke hensyn til samisk tradisjon og verdisyn. Slik blir den tradisjonelle, lokale bruken gjort til noe ulovlig.

3.1.4 En strategi for å tilpasse seg nye forutsetninger og for å takle det uventa

Smidighet og en åpen holdning til endring preger den samiske kulturen. En kultur som har vokst fram under, og vært avhengig av harde klimatiske betingelser, har gjort det nødvendig å utvikle en strategi for tilpassing til det uventa. En viktig verdi var det å kunne livberge seg med tilgjengelige ressurser under de sosiale forholda som rådde. Dette kan beskrives som en erfaring og kunnskap med å livberge seg med begrensa ressurser, men også som en smidig og åpen holdning til det uventa. Denne åpenheten for nye impulser preger den samiske kulturen også i dag. Nye utfordringer blir møtt med velvilje, en er rask til å tilpasse seg endra betingelser, uten å gi slipp på eget, grunnleggende syn. Eksempel på dette er bruk av ny teknologi i kombinasjon med tradisjonelle redskaper, slik som det å hekte en tradisjonell bjørkeslede etter den nyeste modellen av snøskuter, eller å blande detaljer fra kofta med moderne moteplagg.

I forvaltningssammenheng, og i livet ellers, kan en slik smidighet betegnes som en viktig verdi. De raske endringene vi i dag står framfor krever åpenhet for nye løsninger, noe de samiske samfunna har erfaring med.

3.1.5 Et kritisk blikk på tradisjoner og tradisjonelle verdier

Når sametingsrådet ønsker å trekke fram tradisjonell kunnskap og verdisyn og implementere dette i forvaltningsgrunnlaget, er det ikke likegyldig *hvilke* tradisjoner og verdier som trekkes fram. I forvaltning av areal og ressurser har det gjerne vært sterkest fokus på menns bruksområder og kunnskaper. Menns ansvarsområde i reindriften og ved utmarkshøsting, ved elgjakt, fiske og fangst, har fått større oppmerksomhet enn kvinners bruk av og kunnskap om utmark og høstingsområder. Dette har ført til at diskusjonen har fokusert mye på motorisert ferdsel i utmarka og tilgang til nye områder med slike kjøretøy, eller til mulighet for andejakt på våren eller flere elgvald. Kvinners og barns tradisjonelle bruk av utmarka, som bærplukking, sanking av sennagress og bark, og fiske i nærliggende vann og elver, har sjelden blitt trukket fram og gjort til gjenstand for en debatt om framtidig praksis og rettigheter.

Det er også grunn til å se med kritisk blikk på mulige negative utslag av en forvaltningspraksis som bygger på lokale verdier. Offentlig forvaltning basert på slekt som en viktig verdi kan for eksempel gå på bekostning av allmennhetens interesser. Det samme kan skje når vedtak blir gjort raskt og kanskje

på tvers av tidligere avgjørelser. På den ene side viser dette smidighet og vilje å endre seg etter nye forutsetninger. På den andre side kan slike vedtak gå på bekostning av allmennhetens interesser og demokratiske rettigheter. Plan- og bygningslova, som regulerer forvaltning av arealer og ressurser, likestiller allmennhetens og private interesser. Disse interessene er best sikra gjennom overordna, langsiktig planlegging. Private interesser kan bli tilgodesett, i favør av allmennhetens interesser, når en avgjørelse tas raskt og kanskje på tvers av tidligere planlegging.

Samiske verdier formes i dag *både* innen familien *og* i det større samiske fellesskapet. I det sistnevnte er samiske institusjoner viktige. Dette er en del av den moderniseringsprosessen samiske samfunn er inne i. Slike endringer er med og styrker et større samisk fellesskap. Samtidig kan det føre til mindre rom for interne forskjeller. De nye samiske institusjonene er arenaer for å diskutere grensegangen mellom ett stort samisk fellesskap og egen ytring.

Ikke alle tradisjonelle verdier og praksiser er verdt å ta med videre. Ei ny tid krever et nytt blikk, også på fortida og dens leveregler.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Arbeide for at det tradisjonelle samiske natursynet legges til grunn for forvaltning av ressurser og land i samisk område.
- Arbeide for å dokumentere og styrke tradisjonell kunnskap knyttet til bruk av miljø og ressurser.
- Fokusere på kvinners kunnskap og tradisjoner når det gjelder bruk av utmarksressurser.
- Sikre at private interesser ikke går på bekostning av allmennhetens behov.

4 Rammer og styringsredskaper i miljø- og ressursforvaltninga

Sis-Finnmárketu diggegoddi/Indre Finnmark tingrett i Deanu/Tana kommune i Finnmark.

Miljøpolitikken er et område hvor det er viktig at nasjonal og internasjonal rett kan virke sammen på en best mulig måte for bevaring av miljøet. De store beslutningene, som har global virkning, må utarbeides av landene sammen. Bare på den måten kan man ha håp om å sette i gang tiltak som kan ha positiv virkning. Sametingets rolle i denne sammenheng må være å søke å heve urfolksrøsten i internasjonal sammenheng.

Internasjonalt urfolkssamarbeid er viktig for å sette urfolks spesielle miljømessige utfordringer på den politiske dagsorden. De senere omtalte miljøkonvensjoner er styringsredskaper for å utvikle en god miljøpolitikk. Den nasjonale miljøpolitikken styres av nasjonale lover og bestemmelser. I dette kapitlet omtales noen av de lover som regulerer dette området.

I nasjonal sammenheng har Sametinget en reell mulighet til å være med å påvirke beslutninger som tas. Sametingets konsultasjonsavtale med regjeringa er et av de styringsredskaper som benyttes for å søke innflytelse for samiske interesser i miljøpolitikken. Men også på kommunalt nivå tas beslutninger av miljømessig karakter. Håndtering av avfall er et eksempel på at kommunene har valgt forskjellige løsninger. Motorferdsellova er også et eksempel på at det på kommunalt nivå tas beslutninger som er av miljømessig karakter. I forhold til klimagassutslipp rår kommunene over ulike virkemidler.

Arealpolitikken blir i utgangspunktet styrt lokalt, og arealplanlegging etter plan- og bygningslova vil først og fremst kunne bidra til å redusere utslipp fra transport gjennom å se lokalisering av boliger og arbeidsplasser i sammenheng med kollektivtrafikktilbudet. Arealforvaltning basert på tradisjonelle verdier vil videre kunne medvirke til å opprettholde etablerte sosiale mønstre gjennom styrking og etablering av for eksempel slektstun. Kommunenes arealbruk kan videre legge til rette for bruk av fjernvarme og kan også påvirke mengden karbon som er bundet i skog og jordsmonn for eksempel ved å gjøre om skog til veier, parkeringsplasser og byggetomter. Sametingets rolle i forhold til plan- og bygningslova vil da være å forvalte innsigelsesretten til beste for samiske interesser.

4.1 Sametingsrådets miljø- og arealmelding

Det rettslige grunnlaget for Sametingets miljøpolitikk må ta utgangspunkt i hvilke områder Sametinget har definert sin miljøpolitikk til å gjelde. I sametingsrådets tiltredelseserklæring er det sagt at man vil skape bærekraftig vekst og utvikling i nordområda. Sametingsrådet vil også legge forholdene til rette slik at folk i nord kan bygge en tilværelse i levedyktige lokalsamfunn, med framtidsretta arbeidsplasser, gode helse- og utdanningstilbud og rike natur- og kulturopplevelser.

Dette viser en bred og omfattende forståelse av hva som skal inngå i Sametingets miljøpolitikk. Det rettslige grunnlaget må derfor også bli bredt. I denne fremstillingen kan bare de mest sentrale konvensjoner og lover nevnes. Miljøretten er et ungt og dynamisk rettsområde som er under kontinuerlig utvikling. Det rettslige grunnlaget for Sametingets miljøpolitikk vil også kunne knyttes til de rettigheter som urfolk ellers i verden påberoper seg på miljørettens område. Samtidig vil det rettslige grunnlaget for Sametingets miljøpolitikk henge sammen med de nasjonale rettsregler på området.

Miljøverdier er verdier som angår mange av oss. Rennende vann, ren luft og villdyr regnes ikke å være underlagt privat eiendomsrett. Retten til god helse og et folks rett til kulturutøvelse er noe som vi regner som en del av våre menneskerettigheter. Miljøretten får derfor i stor grad preg av å være regler om allmenne interesser og i vårt tilfelle om allmenne samiske interesser. Begrepet bærekraftig utvikling kan defineres som en utvikling som møter dagens behov uten å redusere fremtidige generasjoners valgmuligheter for å få dekket sine behov. I dette begrepet ligger også et krav om å unngå urettferdig fordeling av inntekter og ressurser mellom nasjoner og folkegrupper. Bærekraftig utvikling er ett begrep som blir brukt både i internasjonal rett og i norsk lovgivning. I forbindelse med arbeidet med Agenda 21 vedtok Sametinget sin egen erklæring om bærekraftig utvikling. Denne erklæringen tok utgangspunkt i FN's handlingsplan Agenda 21 om bærekraftig utvikling. Denne ble også underskrevet av Norge i 1992.

I internasjonal rettssammenheng har det vært arbeidet med ulike konvensjoner på miljørettens område. Konvensjonen om biologisk mangfold er sentral på dette området. Norge har ratifisert denne konvensjonen. Konvensjonen hovedmål er å bevare klodens biologiske mangfold, fremme bærekraftig bruk av ressursene og å dele godene av genetiske ressurser rettferdig. Konvensjonen er av generell karakter og skal danne utgangspunkt for mer bindende konvensjoner på området. For urfolk er artikkel 8j i konvensjonen viktig. Den sier: "Hver kontraherende Part skal så langt det er mulig og hensiktsmessig ... under hensyntagen til sin nasjonale lovgivning, respektere, bevare og opprettholde urbefolknings- og lokalsamfunnenes kunnskaper, innovasjoner og praksis, som representerer tradisjonelle livsstiler av betydning for bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold, og fremme en bredere anvendelse av disse, med samtykke og medvirkning fra innehaverne av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis, samt oppfordre til en rimelig fordeling av fordelene som følger av utnyttelsen av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis;"

Denne artikkelen åpner for et betydelig innslag av medbestemmelse for urfolk over egen kunnskap, praksis, livsstil og fordeling. Spørsmålet om hva som skal defineres som samisk kunnskap, innovasjoner og praksis er komplekst og mangesidig. Som samisk folkevalgt organ bør Sametinget ha et sentralt mandat i denne sammenhengen.

En annen sentral konvensjon på dette området er FN's konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 1966. Her sies det i artikkel 27: "I de stater hvor det finnes etniske, religiøse og språklige minoriteter, skal de som tilhører en slike minoriteter ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion eller bruke sitt eget språk." I denne sammenhengen blir dette aktuelt på de områder hvor samisk kultur settes i en miljømessig kontekst.

ILO- konvensjon nr 169 om urfolk og stammefolk, art. 15 nr.1, har også relevans på miljørettens område. Her heter det: " Vedkommende folks rett til naturressurser i deres landområder skal sikres

spesielt. Slike rettigheter omfatter disse folks rett til å delta i bruk, styring og bevaring av disse ressursene.”

FNs erklæring om urfolks rettigheter, vedtatt i 2007, søker å styrke urfolks rettigheter og rettsstilling. Erklæringen fastslår urfolks rett til å praktisere og revitalisere sine kulturelle tradisjoner og vaner, og deres rett til selvbestemmelse over forhold som angår dem selv.

FNs urfolkserklæring, som ble vedtatt av FN's generalforsamling 13. september 2007, slår fast i artikkel 26 nr. 2 at urfolk har rett til å ha kontroll med ressurser de besitter eller bruker. Urfolkserklæringen er en fastsettelse og kodifisering av folkerettslig sedvane, noe som gjør den vil være rettslig bindende. Norske myndigheter har videre gitt klart uttrykk for vilje til å følge de politiske forpliktelsene i erklæringen, noe som blant annet også følger av Norges aktive rolle for å få vedtatt en urfolkserklæring i FN's organer. Urfolkserklæringens artikkel 26 må videre ses i lys av erklæringens artikkel 3 når forvaltningsordninger for verneområder skal vurderes.

Interessen for nordområda og satsing på nordområdepolitikk i internasjonal sammenheng, gjør urfolksrettighetene særlig viktige. I den forbindelse er havrettslige traktater i nord aktuelle, likeså folkeretten og miljørettens regler for Arktis.

4.2 Sametinget og nasjonal lovgivning

På det nasjonale plan er det en rekke ulike lover som vil måtte inngå som en del av Sametingets rettsgrunnlag i miljøpolitikken. Det vil føre for langt å redegjøre for alle her, kun de mest essensielle kan nevnes.

Naturmangfoldslova, som erstattet den tidligere naturvernlova, har i sin formålsparagraf en ordlyd som skal sikre grunnlaget for samisk kultur. Loven skal anerkjenne og vektlegge samisk tradisjonell kunnskap som en del av kunnskapsgrunnlaget ved offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet. Denne implementeringen av samiske interesser er kommet i stand etter en konsultasjonsprosess med Sametinget.

Lov om kulturminner av 1978 gir også bestemmelser som er en del av Sametingets miljøpolitikk. I lovens formålsparagraf sies det at kulturminner og kulturmiljøer skal vernes som et ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk freda. Loven regulerer inngrep som kan være med på forringe samiske kulturminner. Forvaltningsmyndigheten er delegert til Sametinget som en prøveordning, med Riksantikvaren som direktorat. Samiske kulturminner er en fysisk manifestasjon av samisk kulturarv i det samiske landskapet. Sametinget har i sak 37/07 vedtatt at en permanent ordning må innebære at Sametinget gis myndighet i lovs form.

Lov om reindrift av 2007 er bygget på prinsippene om økologisk, økonomisk og kulturelt bærekraftig reindrift med basis i samisk kultur, tradisjon og sedvane. Reindriften skal bevares som et viktig grunnlag for samisk kultur og samfunnsliv, og lova skal bidra til sikring av reindriftsarealene. Frasametingsrådets side ble det ført en omfattende konsultasjonsprosess i forkant av at lova ble vedtatt. Det vil i fremtiden være en viktig oppgave forsametingsrådet å arbeide for en reindrift som er i tråd med miljøpolitiske mål og samtidig er en aktiv og fremtidsrettet næring.

Arbeidet med ny minerallovgivning vil også kunne ha en klar miljørettslig dimensjon. Oppstart av gruvedrift kan være arealkrevende og vil kunne medføre større belastning på naturen og gi økt forurensning. Dette er miljømessige konsekvenser som Sametinget må være oppmerksom på.

Forurensning gjennom luft, vann og jord kan ha konsekvenser for naturen og menneskene som bor i den. Forurensningslova av 1981 har som sitt formål å verne det ytre miljø mot forurensning og

reduere eksisterende forurensning, å redusere mengden av avfall og å fremme en bedre behandling av avfall. Lova skal sikre en forsvarlig miljøkvalitet, slik at forurensninger og avfall ikke fører til helseskade, går ut over trivselen eller skader naturens evne til produksjon og selvfornyelse. Lova gjelder hovedsakelig for forurensningskilder som befinner seg i Norge.

Lov om motorferdsel av 1982 er en lov som har vern av naturmiljøet og fremming av trivsel i sin formålsparagraf. Lovas utgangspunkt er at motorferdsel er i utmark og vassdrag ikke er tillatt med mindre annet følger av lov eller vedtak med hjemmel i lov (§3). Lova lister opp en del unntak, og de mest omdiskuterte unntakene er de som gjøres etter § 6 (tillatelser etter søknad.) Her gis kommunen adgang til etter særlige grunner å gi tillatelse for bruk av motorkjøretøy. Disse vedtakene kan påklages til fylkesmannen. Argumenter om mulighet til å bruke utmark til rekreasjon og ivaretagelse av utmarks næringer er ofte brukt i slike saker.

Forvaltning av arealer og ressurser skjer i stor grad lokalt i kommunene, med plan- og bygningslova som det viktigste styringsredskapet her. Det er to forhold ved lova som er av særlig betydning for denne meldinga; lovas definering av planansvarlig, mellom anna uttrykt i paragrafene §§ 1-4, 3-3 og 3-4, samt lovas verdigrunnlag. Lova gir den enkelte kommune omfattende myndighet og ansvar for å forvalte egne arealer og ressurser. Lovas verdigrunnlag er uttrykt gjennom formålsparagrafen. Her understrekes det at lova skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner, videre at all planlegging skal være åpen og forutsigbar.

Plandelen i den nye plan- og bygningslova sikrer samiske interesser ved forvaltning av grunn og ressurser. Paragraf 3-1, som omfatter oppgaver og hensyn i planlegging etter denne lova, sier at lova skal sikre naturgrunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv. Videre er Sametinget gitt rett til å fremme innsigelser til kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner i spørsmål som er av vesentlig betydning for samisk kultur eller næringsutøvelse.

Kommunens sterke stilling i arealforvaltninga betyr at de selv er ansvarlige for å arbeide ut og godkjenne egne planer for bruk og vern av areal og ressurser. Dette betyr likevel ikke at statlige og regionale sektorstyresmakter er, eller skal være, uten innflytelse. Statlige og regionale sektorstyresmakter skal delta i planarbeidet for å sikre at kommunene ikke vedtar planar som er i strid med overordna, statlige og regionale interesser. Planarbeid er samarbeid mellom mange parter. Dette samarbeidet skjer ved informasjon, møte, høring og offentlig ettersyn. Bruk av innsigelse er en siste utvei dersom tidligere samarbeid ikke har ført til enighet.

Sametinget har til nå vært *høringspart* med rett til å legge fram merknader til kommunale arealdisponering. Retten til å fremme *innsigelse* fra samiske interesser har vært avgrensa til reindrift og kulturminne. Sametinget, og tidligere Samisk kulturminneråd har kunnet fremme innsigelse etter Lov om kulturminner, mens områdestyret for reindrift har tilsvarende rett etter Lov om reindrift. Den nye lova om planlegging innebærer ei styrking av Sametinget si rolle i offentlig arealforvaltning. Med Lov om planlegging og byggesaksbehandling har Sametinget fått rett til å fremme innsigelse til kommunale arealplanar på line med statlige og regionale organ.

Det er opp til Sametinget sjøl å ta den samla vurderinga av hva som er av ”vesentlig betydning for samisk kultur eller næringsutøvelse”. Et viktig krav er at innsigelse blir brukt kun i saker av *særlig betydning for det samiske folket*. Sametinget sin rett til å fremme innsigelse gjeld *ikke* i reindriftsfaglige spørsmål. Det viktigste i lovendringa er at Sametinget nå blir en samarbeidspart i den kommunale arealforvaltninga på lik line med andre sektorstyresmakter. Kommunene kan ikke se bort fra Sametinget sine høringsutsagn.

I tillegg til de nevnte lovene er følgende lover også av betydning for forvaltning av miljø, land og ressurser i samiske område; lov om jordbruk, lov om skogbruk, vilt- og innlandsfiskeleva, samt havressurslova.

Finnmarkslova og Sametingets retningslinjer for endra arealbruk i utmarka i Finnmark gir mulighet for Sametinget å delta i arealforvaltninga i fylket på en mer forpliktende måte enn før. I forslag til ny plan- og bygningslov er det åpnet opp for å utarbeide statlige retningslinjer for sikring av naturgrunnlaget for samisk kultur, tilsvarende de Sametinget utarbeidet for Finnmarkseiendommen. Dette skal skje etter konsultasjoner med Sametinget.

Samarbeidsavtalene med fylka i de samiske bosettingsområda gir Sametinget mulighet for å påvirke også innen miljø- og arealpolitikken. Utarbeiding av en felles regional plan for kulturminner og kulturmiljø i Finnmark er et konkret utslag av disse samarbeidsavtalene.

Utforming og valg av politikk må forankres både i tradisjonelle, samiske verdier og i ny kunnskap. Dette stiller krav om innsikt, kapasitet og samarbeid.

Sametingsrådet prioriterte tiltak:

- Sikre samisk deltakelse i den offentligrettslige forvaltninga av naturressursene
- Følge opp den nye naturmangfoldslova på alle felt som berører samiske interesser.
- Følge opp konsultasjonsavtalen.
- Arbeide ut arealpolitiske planretningslinjer for å sikre grunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv i offentlig arealplanlegging i kommune i Sametingets forvaltningsområde
- Følge den kommunale arealforvaltninga kritisk og bruke innsigelsesretten for å sikre samisk kultur, næringer og samfunnsliv.
- Avklare med reindrifta når det gjelder omfang av Sametingets innsigelsesrett etter ny plan- og bygningslov.
- Følge opp samarbeidsavtalene med fylkeskommunene.
- Føre en god dialog med kommunene for slik å sikre at samiske interesser blir fulgt opp i praksis, gjennom tiltak som deltakelse på seminar, møter med og informasjon til kommunene.
- Arbeide for endring av kulturminnelova for å sikre Sametinget myndighet direkte i lova. Klager skal avgjøres med endelig virkning innenfor Sametingets egen myndighetsstruktur.
- Gjennomføre arbeidet med en felles regional plan for kulturminner og kulturmiljø i Finnmark, og søke å videreføre liknende samarbeidsprosjekt.

4.3 Kunnskapsgrunnlag for sametingsrådets areal- og miljøpolitikk

Kunnskapsgrunnlag for å forvalte arealer og ressurser i samiske områder er knyttet både til tradisjonelle kunnskaper og om moderne, vitenskaplig basert kunnskap. Disse kunnskapsformene anses som likeverdige ved en framtidig, bærekraftig forvaltning.

Sametingsrådets arbeid med miljø og areal bygger på innsikt i lokale forhold i hele det samiske bosettingsområdet. Denne innsikta er oppnådd gjennom mange års erfaring i å forvalte og følge opp andres forvaltning i areal- og miljøspørsmål som angår den samiske befolkninga. Langsiktig, bærekraftig forvaltning av kommende generasjoners arealer og ressurser krever et solid beslutningsgrunnlag. Sametingsrådet arbeider for å styrke dette beslutningsgrunnlaget, mellom anna gjennom å bidra til registrering og dokumentasjon av tradisjonell kunnskap om tidligere tiders holdninger til og forståelse og bruk av naturen og dens ressurser. Et konkret resultat av dette er at Samisk høyskole, støttet av Sametinget, i inneværende år vil sette i gang et pilotprosjekt for dokumentering av tradisjonell kunnskap. Arbeidet skal munne ut i opprettelse av en database for lagring og forvaltning av tradisjonell kunnskap for hele det samiske bosettingsområdet. Innsamla tradisjonskunnskap vil dermed kunne lagres og forvaltes på en måte som sikrer etiske og juridiske

hensyn, og som samtidig gir tilgang til kunnskapen. Innsamling av tradisjonskunnskap er allerede satt i gang. Med etablering av en database for lagring vil dette arbeidet bli styrka.

Tradisjonell, lokal kunnskap har lenge blitt sett på som brukbar kun i privatsfæren. I dag er det en større forståelse for at tradisjonell kunnskap, på linje med vitenskapelig kunnskap, kan gi viktig innsikt om natur og miljø. Sametingsrådet understreker at tradisjonell kunnskap kan bidra til en bærekraftig forvaltning av naturressurser og arealer. Like viktig er det at slik kunnskap har en egenverdi, den formidler den samiske historia og gir dagens generasjon kjennskap til egen fortid og egne verdier.

Tradisjonell kunnskap kan defineres som erfaringsbasert kunnskap. I denne sammenhengen er det naturlig å fokusere på tradisjonell, samisk kunnskap som knytter seg til ulike måter å bruke og å forvalte naturen og naturressursene. Denne kunnskapen er overlevert fra eldre til yngre generasjoner, gjennom muntlige forklaringer og praktisk øvelse. Kunnskapen tilhører tradisjonsutøverne og lokalsamfunnene.

Tradisjonell kunnskap må kommuniseres, og dens nytteverdi må gjøres relevant i nye sammenhenger. Det er viktig å understreke at tradisjonskunnskap ikke er avhengig av vitenskapelige resonnementer for å overleve. Tradisjonskunnskap lever tvert imot i beste velgående og er like relevant i dag som for generasjoner siden. Vitenskapen åpner for nye muligheter og gir rom for tradisjonell kunnskap i forskning, moderne undervisning og bærekraftig ressursutnyttning. Samtidig kan vitenskapen bidra til å gi tradisjonell kunnskap et vern og økt anerkjennelse. Det samiske folk er fortsatt inne i en fase av samfunnsbygging og tradisjonell kunnskap kan betraktes som byggesteinene i framtidens samiske samfunn. Derfor må tradisjonell kunnskap brukes, lagres, og overføres fra generasjon til generasjon.

Mangelen på oppdatert, systematisert kunnskap om samisk samfunnsliv er påpekt fra flere hold. Sametinget tok allerede i 2003 initiativ for å etablere et grunnlag for regelmessig produksjon av samiskrelatert statistikk. Nordisk Samisk Institutt fikk ansvaret for å utforme prosjektet med sikte på å etablere en permanent ordning for utarbeiding og formidling av samisk statistikk i Norge. Arbeidet har resultert i to publikasjoner; *Samisk statistikk 2006* og *Samisk statistikk 2008*. De to publikasjonene presenterer en oversikt over det som hittil er laga av offisiell statistikk med særlig relevans for samisk samfunnsliv i Norge. Tanken er å oppdatere og gi ut statistikkhefta annet hvert år.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet har i samarbeid med Sametinget tatt initiativ til å gi ut en årlig rapport med kommentert samisk statistikk. Tanken er at dette skal gi et bredere beslutningsgrunnlag i forbindelse med konsultasjoner mellom Sametinget og regjeringa. Også andre parter kan dra nytte av arbeidet. Første utgave av dette statistikkarbeidet ble utgitt i fjor. I rapporten drøftes spesielt tilgangen på samiske data i dag og mulighetene for nye og bedre data i framtida.

De tre publikasjonene om samisk statistikk, som er utgitt, formidler oppdatert kunnskap på en del samfunnsområder. Samtidig viser de alle at det er flere samiskrelaterte statistikkområder der det fortsatt mangler kunnskap.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Å få produsert bedre statistikkgrunnlag. Dette må omfatte endringer i det materielle kulturgrunnlaget, befolkningsutvikling, næringsgrunnlaget, utvikling i de tradisjonelle næringene og nye næringer.
- Forsking på miljø- og ressursforhold, herunder klimaendringens innvirkning i nordområda, spredning av miljøgifter og følgene av lokale miljøpåvirkninger er nødvendig. Slik forskning må også ivareta kjønnsperspektivet og det samiske perspektivet.
- Gi overordna rammer og etablere et system for dokumentasjon av tradisjonell, samisk kunnskap.

- Kunnskap om samtida må vidare fokusere på barn og unges oppvekstvilkår, verdivalg og preferanser for framtida.

5 Befolkningsgrunnlaget

Kunnskap om befolkningas sammensetting og utvikling er avgjørende for å føre en målretta politikk, også innen areal- og miljøforvaltning. Kunnskapen om slike spørsmål innenfor de samiske bosettingsområda er mangelfull. Årsakene til dette ligger både i manglende forskning og dokumentasjon, og i fravær av statistikk som favner om hele den samiske befolkningen. Manglende mulighet til å lage statistikk basert på etnisk tilhørighet gir også mangelfullt grunnlag for å registrere endringer innen den samiske befolkningen. Manglende dokumentasjon og forskning på viktige samfunnsforhold i de samiske bosettingene gir et svakt beslutningsgrunnlag på mange politikkområder.

Utfordringene innen areal- og miljøspørsmål er store. Levedyktige samiske lokalsamfunn er avgjørende for styrking av egen kultur og eget samfunnsliv. Befolkningsstruktur og utvikling i befolkningsmengde speiler den generelle samfunnsutviklinga. Den samla befolkningsutviklinga i hele det samiske bosettingsområdet viser nedgang i folketallet. Dette er i samsvar med utkantstrøk generelt, og er en del av en langvarig tendens. Befolkningsutviklinga gir grunn til uro og til å stille spørsmål om mål og virkemiddel i overordna så vel som i lokal politikk.

Endringer i næringsstrukturen, med økt press på arealer og ressurser, og med utvikling av ensidig næringsstruktur i de samiske bosettingsområda understreker behovet for klare politiske prioriteringer. Slike prioriteringer må også ta utgangspunkt i kvinners og menns prioriteringer med hensyn til bosted, yrke og bruk av lokale tilbud og ressurser.

5.1 Befolkningsmønsteret i de samiske bosettingsområda

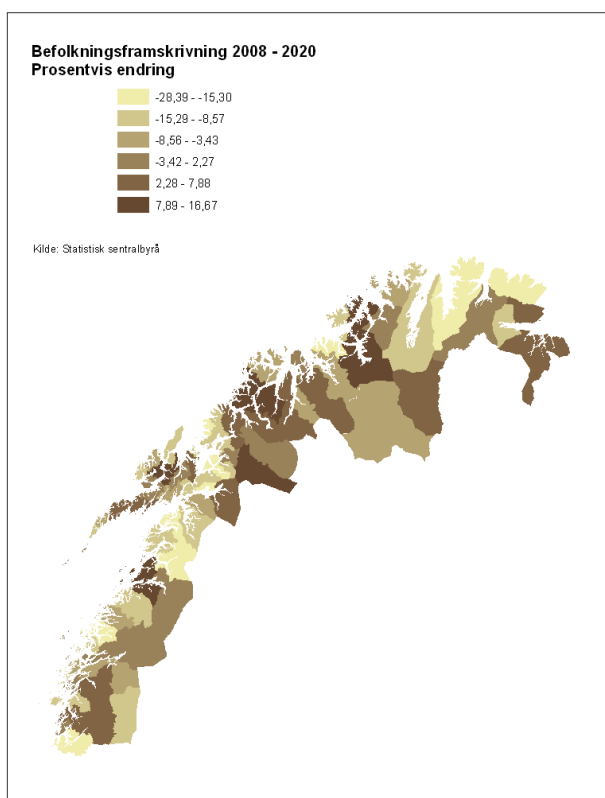
Den samiske befolkningen har alltid bodd spredt over et stort geografisk område. Ut fra sin lokalisering har den samiske bosettinga vært delt inn i tre hovedkategorier; samfunn med overvekt av samisk befolkning i indre Finnmark og i Tana-dalføret, sjøsamiske samfunn i Finnmark og Nord-Troms, og grupper med samisktalende innenfor de norske bosetningene lenger sør.

Å gi en fullstendig oversikt over befolkningsutviklinga i samiske bosettingsområder lar seg ikke gjøre.¹ Tilgjengelig statistikk er i hovedsak geografisk basert statistikk. Denne statistikken er avgrensa til området som faller sammen med virkeområdet for Sametingets søkerbaserte tilskuddsordninger (det tidlige SUF-området). Dette virkeområdet består av 12 hele kommuner og deler av 14 andre kommuner, alle nord for Saltfjellet. En følge av å bruke dette virkeområdet som grunnlag for samisk statistikk blir at det samiske området og den samiske befolkningen sør for Saltfjellet ikke kommer med.

Det meste av SUF-området er utkantstrøk. Området utgjør ca 50 prosent av arealet i Norge nord for Saltfjellet, men har bare 10 prosent av befolkningen, og det bor kun 0,8 personer per kvadratkilometer. Kun 4 prosent bor i tettbygde strøk. I resten av området nord for Saltfjellet bor 96 prosent av befolkningen i tettbygde strøk, og det er 7,4 personer per kvadratkilometer. Nesten hver fjerde person bosatt i SUF-området er 60 år eller eldre, mens i hele landet er hver femte person i

¹ Opplysningene i dette kapitlet er basert på Sámi Allaskuvla (2008) *Sámi logut muitalit 1/Samiske tall forteller 1. Kommentert samisk statistikk*. Rapport 2/2008

denne aldersgruppa. Dette betyr at de tradisjonelle samiske bosettingsområda nord for Saltfjellet er spredt befolka, lite urbaniserte område med en aldrende befolkning.

Kart over forventede befolkningsutvikling for perioden 2008-2020, basert på tall fra SSB.

Tabellen viser hovedalternativet for befolkningsframskrivning, med mellomnivå for fruktbarhet, levealder, innenlands mobilitet og nettoinnvandring. Framskrivinga viser økt sentralisering og størst befolkningsvekst i rundt eksisterende fylkes- eller regionsentra, som Alta-Hammerfest, Tromsø, Harstad-Narvik, Sortland og Bodo.

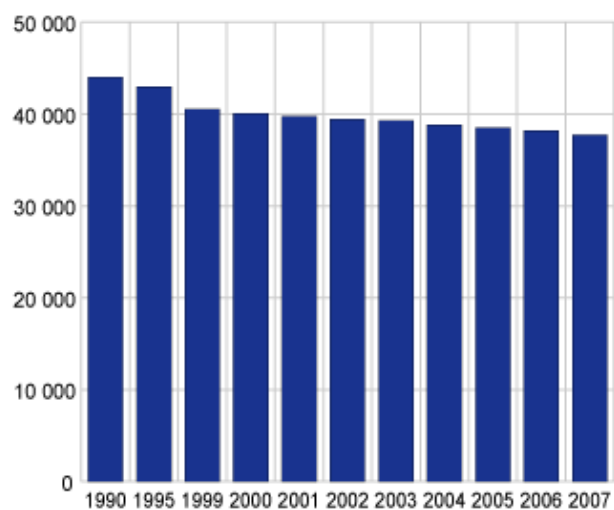
Flytting fra Nord-Norge til sentrale strøk i sør er ingen ny tendens. Dette mønsteret kan spores tilbake til slutten av 1800-tallet. Høye fødselstall har imidlertid demmet opp mot denne utflyttinga, helt fram til 1980-tallet. Fra da av har befolkningsutviklinga i de tre nordnorske fylkene vært negativ. Også for Trøndelagsfylka viser statistikken et rent flyttetap.

Nedgangen i folketall i distrikts-Norge blir ekstra tydelig når den sees i forhold til den samla befolkningsutviklinga i landet som helhet. Den samla befolkningsveksten i Norge viser en vedvarende, sterk økning. I tidsrommet 1990-2007 steg folketallet med nærmere 450 000 personer. Dette er en økning på 10,4 prosent. Økinga er, som påpekt, ikke jevnt fordelt geografisk. I Nord-Norge økte folketallet med 0,4 prosent i samme tidsrom. Hele denne økningen kom i Troms fylke, nærmere bestemt Tromsø kommune. Dette er den generelle tendensen, folketilveksten skjer i urbane strøk.

5.2 Flytting fra samiske utkantbygder

Folketallsutviklinga i de tradisjonelle samiske bosettingsområda sammenfaller stort sett med utviklinga i distrikts-Norge for øvrig. Disse områda er prega av en langvarig fraflytting og følgene av sentralisering. Dette er følger av generelle moderniseringsprosesser og av distrikts- og næringspolitiske føringer.

Folketallet i SUF-området¹ per 1.1. 1990-2007

¹ Områdets inndeling fra 2005 er brukt alle år.

De samiske bosettingsområda skiller seg fra andre distriktsområder på noen punkter. Dette kan forklares med at utviklinga her ikke bare er en følge av den generelle distrikts- og næringspolitikken, men også av ulike former for minoritetspolitikk. De store forskjellene i folketallsutvikling innenfor de samiske bosettingsområda kan illustreres ved å se på utviklinga innenfor kommunene som omfattes av Sametingets tilskuddsordninger for næringsutvikling (det tidligere SUF-området). Går vi inn på kommunene som hører inn under det tidligere SUF-området, ser vi store, interne forskjeller. I tidsrommet 1990-2007 hadde kommune der en samla nedgang på – 14,2 prosent, mens de ”ikke-samiske” områda i SUF-kommunene hadde en vekst på + 15,4 prosent. Dette understreker at den samiske befolkninga tradisjonelt har vært en utkantbefolkning, bosatt i områder med sterk fraflytting. SUF-området innenfor Måsøy kommune i Finnmark kommer aller dårligst ut, med en fraflytting på hele 53,9 prosent i tidsrommet 1990-2007.

Nedgangen i folketallet på kysten er også et resultat av nasjonal fiskeripolitikk. Det samiske folket er blitt fratatt tilgang til ressursene i havet. Dette har ført til svekka økologisk og sosial bærekraft, som over tid har ført til sterk fraflytting. Svekka sosial bærekraft gir seg for eksempel utslag i samfunn basert på råstoffutvinning og med en ensidig næringsstruktur. Slike samfunn kan ha overvekt av menn. Kvinners verdier og behov kan bli nedprioritert, noe som gjør slike steder mindre attraktive som bosettingsalternativ.

Endringer i befolkningsstrukturen og i bruksmåter fører også til endringer i landskapet. Med disse endringene forsvinner ikke bare bruks- og høstingslandskapet, men også kunnskap og erfaring knytta til slike bruksområder. Det tradisjonelle landskapet endres fra et høstings- og produksjonslandskap til å bli et område for rekreasjon og ”opplevelser.”

Levedyktige lokalsamfunn anses som en hovedbetingelse for styrking og utvikling av samisk kultur, næringer og samfunnsutvikling. Det er grunn til å se med uro på de omfattende endringene i befolkningsstrukturen, med økende fraflytting fra kystområda og utkantsamfunna til sentrale strøk utenfor de tradisjonelle samiske bosettingsområda. På sikt vil dette mønsteret føre til markante forskyvninger i det som kan defineres som samiske bosettingsområder.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Arbeide for en rettighets- og næringspolitikk som medvirker til å opprettholde stabil bosetting også utenfor de samiske sentra.

- Sikre et balansert befolkningsgrunnlag med hensyn til alder, kjønn og yrkestilknytting.
- Delta aktivt i kommunale planprosesser for å sikre samiske interesser i all offentlig planlegging av bruk og vern av arealer og ressurser.
- Styrke og aktivt bruke egen virkemiddelpolitikk for å sikre en balansert bosettingsutvikling i samiske strøk.

5.3 Etablering av samiske sentra

Framveksten av samiske sentra er i stor grad resultat av statlig minoritetspolitikk. Den offisielle fornuksningspolitikken ble etter annen verdenskrig erstattet med ulike tiltak for å styrke den samiske befolkningen kulturelt og økonomisk. Indre Finnmark ble, på grunn av et stort innslag av samisk befolkning, samt reindrift som en viktig næring, valgt ut som område for statlig satsing. Oppbygging av en moderne infrastruktur, blant anna gjennom etablering av mange samiske institusjoner på 1970- og 1980-tallet, bidro til å styrke bosettingsgrunnlaget i enkelte kommuner i indre-Finnmark, og da særlig i Karasjok og Kautokeino. De siste tjue åra har etableringa av tilsvarende samiske institusjoner blitt vesentlig mer spredt geografisk, noe som har ført til en større grad av desentralisering av samisk infrastruktur.

Indre Finnmark er den eneste regionen med vekst i folketallet. Men også her kan det registreres forskjeller kommunene i mellom. I tidsrommet 1990-2007 hadde kommunene Karasjok og Kautokeino en folketallsvekst på henholdsvis 8,3 og 0,4 prosent, mens regionen indre Finnmark samla sett hadde relativ stabil befolkningsutvikling i perioden, men med en liten nedgang i siste del av perioden. Midt/Sør-Troms og Nordre Nordland har hatt en nokså jevn befolkningsnedgang, mens nedgangen i Kyst-Finnmark og Nord-Troms har vært vesentlig større.

Ny bosettingsstruktur fører også seg muligheter og positive utfordringer. Det gir mulighet til å bygge opp samiske sentra og det kan gi den enkelte større valgmulighet i det daglige.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Utvikle og styrke samisk identitet i de nye sentra og bosettingsområda.

6 Miljøutfordringer og prioriterte tiltak

Samiske områder er pressa fra mange og ulike interesser. Store, tynt befolka områder med rike naturressurser er attraktive i kampen om nye energiformer, om utvinning av råstoff og om lagerplasser for avfall. Samiske bosettingsområder er av interesse også for de som er opptatte av store, sammenhengende naturlandskap med relativt få tekniske inngrep for der å finne områder for den voksende rekreasjons- og reiselivsnæringa.

Brukerinteressene utenfra er gruveselskap på leting etter nye råstoffer, energiselskap som vil produsere vind- og bølgekraft eller olje- og gassutvinningselskap som søker nye utvinningsområder. Den store interessen fra storsamfunnets side for å utnytte de rike naturressursene i de samiske bosettingsområda medfører fare for at utvinning starter uten at følgene for miljø, bosetting og samfunnsutvikling er grundig utreda. De negative følgene for miljøet er sjølførsterkende ved at nye industriformer fører til svekka natur- og ressursgrunnlag, noe som igjen fører til økt behov for ny energi, nye tiltak og sterkere utnytting av ressursene.

Reiselivsnæringa, som ser samiske områder som velegna som base for nye former for turisme, rekreasjon og opplevelse, har lenge vært til stede i samiske områder. Denne interessen er voksende, og krever tilgang til arealer og ressurser i konkurranse med andre, stedbundne næringer og bosettinger.

Nasjonale verneinteresser gjør også krav på å forvalte det samiske landskapet. Store, ubebygde områder med varierte landskapstyper og rik flora og fauna gjør at samiske områder ofte blir sett på som selvsagte områder for vern. Verneinteressene og myndighetenes syn er ikke alltid sammenfallende med lokale, samiske interesser, som vektlegger tradisjonell bruk sterkere enn vern.

Generelle samfunnsendringer, med bedre økonomi, høyere bo- og levestandard, større krav til fritid og større krav til privatliv og private sfærer gjør seg gjeldende også i samiske samfunn. Endringer i det materielle grunnlaget fører til endra verdier, og konkret til endringer i boform og landskap. Klimaendringer og forurensing påvirker naturgrunnlaget vårt og dermed grunnlaget for alt liv, for næringer og bosettinger. I siste instans påvirker det også egen helse og levekår, og, ikke minst, våre barns helse.

6.1 Bosettingsmønster og bokultur i et miljøperspektiv

Bygda Leirelv i Tysfjord kommune i Nordland har vært en del av et lulesamisk kjerneområde. Bygda er uten vegforbindelse med omverda. Leirelv har opplevd stor fraknytting de seneste tiåra.

Det samiske landskapet er i endring, og har gjennomgått store endringer de siste tiåra. Småbruka legges ned, grender og mindre bygder får færre og færre heltidsbeboere. Boligene endrer funksjon og tjener nå som hytter og fritidsboliger i korte perioder av året. Regulerte boligfelt har vokst fram i de

større bygdene og tettstedene. Bygdesenteret har vokst i utstrekning, og, som følge av et slikt utbyggingsmønster, er det den motoriserte trafikken som først og fremst dominerer.

Landskapet har endra seg fra et produksjonslandskap, som gav arbeid og levebrød, til et rekreasjonslandskap, som først og fremst er ramme for opphold, avslapping og opplevelser. Disse endringene gjelder ikke bare for samiske områder, det er endringer som i stor grad preger alle norske utkantbygder. Det er heller ikke endringer som entydig er negative. Bedring av boligstandarden er et positiv trekk i seg selv, og utjamning mellom sentrale strøk og utkantbygdene har vært en viktig politisk målsetting de fleste politiske grupperinger har kunne enes om. Sametingsrådet er tilfreds med denne utjammingspolitikken, og understreker at gode boforhold er avgjørende for å trygge bosettingen i bygdene. Et kritisk blick på negative miljøbelastninger er likevel på sin plass.

Det er også nødvendig å stille spørsmål om hva som vil bli viktige samiske bosettingsområder i framtida og hvilke utfordringer knytta til areal og miljø som vil oppstå der. En økende del av den samiske befolkninga vil bo utenfor de tradisjonelle samiske bosettingsområda. Dette vil føre til endringer i landskapet som blir fraflytta, og i synet på dette landskapet.

6.1.1 Ny boligkultur og miljøbelastninger

Bolighus på Lávvonjårga i Tana kommune. Boligen er typisk for den perioden den ble bygget, enklere og med mindre areal enn dagens bolig vanligvis er.

De tradisjonelle samiske bosettingsområda var til langt ut på 1970-tallet prega av en enkel og nøysom boligkultur. Standarden på boligene, særlig i bygdene i Finnmark og Nord-Troms, lå under det gjennomsnittlige nasjonale nivået. Dette ble forklart med en langvarig og til dels mislykka gjenreisning etter krigen og manglende nasjonal satsing på boligreisning i samiske strøk. Det ble også forklart ut fra lokale verdier og holdninger, som ikke vektla boligen på samme måte som i ensidige, fastboende bygdesamfunn. Andre særtrekk ved den samiske boligen var at den gjerne lokalisert på et tun eller i nær tilknytting til nære familiemedlemmers boliger. Samtidig var det en bolig som gav rom for mange flere enn kjernefamilien og ofte to generasjoner.

Endringen i boligforholdene de siste 30-40 åra er omfattende. Dette gjelder Norge som helhet, og det gjelder samiske bygder i særlig grad. Gjennomsnittlig boligareal pr. person i Norge er i dag på over 50 m².² Dette er en økning på 20 m² fra 1980-tallet Sett i et globalt perspektiv ligger norsk boligkonsum³ helt på toppen av forbrukspyramiden.

Dagens bo - og levekår utfordrer en bærekraftig areal- og miljøpolitikk på det lokale nivået.

² I 1950 var gjennomsnittlig boligareal pr. person 21 m², i 2009 er det 52 m². Dette tallet skjuler imidlertid store forskjeller mellom husholdningene. Aleneboere, middelaldrende og eldre disponerer over 100 m² boligareal pr person, mens unge familier med små barn har ca 35 m² hver til rådighet. Kilde: ssb.no.

³ Boligkonsum eller boforhold avgrenses til følgende egenskaper ved boligen og husholdningen; boligens størrelse (areal, antall rom, samt areal og antall rom per husholdningsmedlem), disposisjonsform (om man eier boligen man bor i), bostandard (alder, utstyr som bad/WC), samt boligkjøp og boutgifter.

Det er på bygdene, i tettstedene og i spredtbygde strøk, vi finner de største boligene. Det er også her hver person har flest kvadratmeter til rådighet, at standarden på boligen samla sett er høyest og at det bor færrest personer i hver bolig. Det samme høye forbruket gjør seg gjeldende for tomteareal. Presset på areal og miljø øker tilsvarende.

Endringer i bosettingsmønsteret, med stort tomteareal og romslig bolig, er først og fremst et resultat av bedre økonomisk levestandard. Men det er også en følge av *endra verdier*. Kravet til privathet, avstand til andre og til skjerma rom rundt sen selv er blitt større. Dette gjelder både for den enkelte familiemedlem, for generasjonene seg i mellom og for familiene som enhet. Kravet til større rom rundt egen boplass øker presset på utbyggingsarealet, det øker presset på produksjonsarealet og stiller store utfordringer til miljøet. Lokalt kan det føre til nedbygging av produktivt areal og til økt trafikkbelastning.

Økt boligstandard og økt forbruk er ikke et privat ansvar alene. Det gir anledning til å stille krav til overordna myndigheter om nytenking i areal- og boligpolitikken og om større bevissthet i forhold til bokultur og miljø

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Bruke de styringsmulighetene som ligger i ny plan- og bygningslov til aktivt å sikre et bosettingsmønster basert på lokale verdier, som for eksempel sterke slektsbånd og nær tilknytting mellom bosted og naturområde.
- Sikre et utbyggingsmønster som gir gode oppvekstvilkår for barn og unge, og som viderefører kontakt mellom generasjonene.
- Sikre et utbyggingsmønster som ikke går på bekostning av primærnæringsarealbruk
- Sikre et utbyggingsmønster som reduserer trafikk og andre miljøbelastninger.
- Gi innspill til utarbeiding av statlige retningslinjer til ny plan- og bygningslov for å sikre naturgrunnlaget for samisk kultur, næringer og samfunnsliv.

6.2 Lokalsamfunn, tradisjonelle og nye bruksmønstre i et miljøperspektiv

De samiske lokalsamfunna er bosted, ressursområde og et fritidslandskap. For lokalbefolkningen er det en heimplass og for noen også et sted der de henter eget levebrød. For utenbygdsfolk kan dette landskapet være en tidligere heim, og slik bety tilknytting og opplevelse av å høre til. For fremmede er det de store naturområda med få inngrep som er av interesse, fred og ro og mulighet til friluftsliv, men det kan også være rike ressurser og mulighet for fortjeneste som trekker folk hit.

Miljøutfordringene er mange og omfattende. I det følgende pekersametingsrådet på de viktigste, med prioritering av framtidige tiltak.

6.2.1 Bosted, bruksområde og motorisert ferdsel basert på lokale verdier

Det samiske bostedet er vidstrakt og favner om langt mer enn et bolighus i bygda. Landskapet rundt, ofte i lang utstrekning, hører også til boplassen. Å bruke dette landskapet og høste av ressursene i disse store og rike landområda, er avgjørende for mange for å bo her. Ferdsel i utmarka og høsting av naturressursene betinger i dag ofte bruk av motorisert kjøretøy. Bruk av snøskuter og ATV-kjøretøyer (4- og 6-hjulinger) er utbredt, ikke bare i næringsøyemed. Statistikk over kjøretøysutviklinga i Finnmark gir et godt bilde på denne utviklinga.

Tabell: Kjøretøy i Finnmark, 1997 - 2006. (Tall pr. 31.12).⁴

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Endring i % fra 1997 til 2006
Biler, alle typer	32 668	32 541	32 861	33 237	33 759	34 316	34 792	35 541	36 348	37 491	14,8
Traktorer	2 109	2 198	2 363	2 495	2 649	2 769	2 940	3 090	3 294	3 503	66,1
Motorredskap	558	599	592	575	553	515	480	438	407	384	-31,2
Moped	1 793	1 733	1 664	1 614	1 639	1 706	1 753	1 625	1 629	1 585	-11,6
Motorsykler	638	736	898	1 023	1 137	1 154	1 198	1 286	1 408	1 552	143,3
Beltemotorsykler ¹	11 952	12 293	12 331	12 475	12 687	12 904	12 965	13 158	13 515	14 315	19,8
Tilhengere	15 873	16 343	16 546	17 040	17 606	18 328	19 093	20 246	20 978	22 131	39,4
Sum kjøretøyer	65 591	66 443	67 255	68 459	70 030	71 692	73 221	75 184	77 579	80 961	23,4

¹ Dvs. snøscooter

Kilde: Årsmelding Statens vegvesen Finnmark, www.vegvesen.no

Statistikken viser at i tiårsperioden 1997-2007 har antall snøskutere økt med omlag 20 prosent. Tallene for ATV-kjøretøyer er mer usikre, da de er registrert under forskjellige betegnelser. For perioden 2001-2007 er imidlertid disse kjøretøy registrert som egen gruppe. Denne viser en økning fra ca 750 til 1750, noe som betyr at antallet kjøretøy er mer enn dobla på seks år

Motorferdsel i utmark reguleres av en egen lov. Et nytt forslag til lov om motorferdsel i utmark er lagt fram og har vært på høring. Lovforslaget er ennå ikke vedtatt. Sametinget ga en bred uttalelse, og pekte på diskusjonen om bruk av motoriserte kjøretøy må ses i forhold til kultur og næringer, ikke avgrenses til en diskusjon om friluftsliv og rekreasjonsområder.

Motorferdselen har økt de senere åra, særlig i Nord-Troms og Finnmark. Motorferdsel på barmark bidrar i sum til store naturødeleggelser, i noen områder mer enn andre. Slik sett vil i særlig grad barmarkskjøringa kunne komme til å svekke naturgrunnlaget for samisk kultur på sikt.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Samisk verdisyn skal legges til grunn for bruken av landskapet, også når det gjelder motorisert ferdse.
- Et grundig dokumentasjons- og kartleggingsarbeid av motorferdselen i utmarka må foretas og ses kritisk på
- Dokumentere reindriftas motoriserte bruksmønster i utmarka, på sommer- og vinterbeite.
- Begrensing av motorisert ferdse på barmark må vurderes i et miljøperspektiv.
- Det er nødvendig å legge opp til ulik behandling av søkerne. Bygdefolk som lever av landskapet og ressursene skal kunne behandles annerledes enn fritidskjøreren utenfra. Ved press må kommunens, eller bygdas befolkning kunne prioriteres framfor utenbygds folk.

6.2.2 Fritidsbolig og et friluftsliv med stort innslag av motorisert ferdse

Bedre økonomisk levestandard har ført til høyre konsum og til økt fritid. Økt standard og økt areal gjelder ikke bare for den faste boligen. Også fritids huset har vokst i størrelse og kvalitet. Teltet eller den lille hytta er erstatta av et romslig bygg, ofte med en standard opp mot en vanlig bolig. Mønsteret med to boliger pr husstand er i ferd med å utvikle seg. Dette fører til press på miljø og grunn på to

⁴ I vegvesenets statistikk er ikke ATV-kjøretøyer skilt ut som egen kategori, men er å finne dels under kategorien *traktorer*, dels som *motorsykler*. Opplysningsrådet for veitrafikken (www.ofv.no) har registrert ATV som egen kategori. Fra 2001 til 2007 har antall ATV-kjøretøy i Finnmark økt fra ca. 750 til ca. 2350. Alle tallene gjelder registrerte kjøretøy.

ulike områder; økt etterspørsel etter hyttetomter i nye felt eller enkeltvis, og en økende praksis med å omgjøre tidligere bolighus til fritidsformål. Det siste gjelder særlig i bygder med stor fraflytting. I slike bygdesamfunn ser vi at tidligere bolighus blir omgjort til fritidsboliger for familiemedlemmer som er flyttet til mer sentrale strøk.

Romslig økonomi gjør at folk i større grad enn før kan la være å selge fraflytta hus. En like viktig begrunnelse til å holde fast på familiebosettedet er tilknytting til dette stedet. Flytting kan for enkelte oppleves som å bli tvunga til å ta farvel med vesentlige sider ved egen bakgrunn og kultur. For folk som flytter ut fra de tradisjonelle samiske bosettingsområda, kan barndomsheimen representere en viktig forbindelse til samisk kultur og til egen heim og egen slekt. Det gir rom for å ta vare på tradisjoner og kunnskap om tidligere tiders levemåte. Slik styrker det samisk identitet. Samstundes fører dette til at det tidlige bygdesamfunnet, som var et høstings- og produksjonslandskap, nå mer og mer blir et "fritidslandskap." Dette kan føre til konflikter lokalt og til begrensinger for gjenværende næringer. Krav om områder for rekreasjon, og om "fred og ro" vil lett komme i konflikt med lokale næringers behov. Slike konflikter vil gjerne forsterkes over tid, når avstanden mellom de utflytta og de lokale blir større.

Det tradisjonelle, samiske bosettingsområdet er i økende grad etterspurt som område for rekreasjon og friluftsliv, fra egen befolkning og ikke minst fra folk fra mer urbane strøk. Med dette kommer krav om tilrettelegging av områder for fritidsbebyggelse, krav til turveier og til motorisert ferdsel i utmarka. Krav om nye hytteområder vil ofte komme i konflikt med nærings- eller verneinteressene. Ønske om hytter eller fritidsboliger er gjerne begrunnet ulikt ut fra søkergruppens ulike situasjoner. For innenbygdsboende er ønsket om hytte eller gamle i utmarka ofte knytta til ønsket om å opprettholde deler av en tradisjonell høstingsform. For denne gruppa er utmarka en del av den tradisjonelle boplassen og ressursene her noe som har blitt høstet av. I dag skjer høstinga i mindre grad ut fra behov for mat eller inntekt, men i større grad for å holde ved like og bringe videre kunnskap om utmarksressursene og gleden ved å kjenne sitt eget landskap. Folk uten lokal tilknytting til landskapet søker gjerne til disse områda for rekreasjon. Hytta eller fritidsboligen blir for mange i denne gruppa et sted å søke avkobling og fine opplevelser i naturlandskapet.

Barmarkskjøring på Finnmarksvidda, september 1991. To fra teknisk kontor i Kautokeino kommune på tur ut på vidda for å måle opp nye hyttetomter. Bruk av motorkjøretøy er praktisk og nødvendig i mange tilfelle, men ikke alltid behagelig. Å bli frakta på slede på steinet barmark bærer til det sistnevnte. På bildet: Klemet J. K. Hætta, Mikkel M. A. Sara, Inger Marit Bongo, Sunniva Skålnes.

Bedre økonomi og økt mulighet for ferdsel i utmarka har ført til krav om tilrettelegging for motorisert ferdsel. Slik ferdsel styrker dagens bruk og høsting av utmarksressurser, samtidig som den kan utgjøre en fare for miljøet. Det er først og fremst barmarkskjøringa som kan føre til miljøødeleggelser.

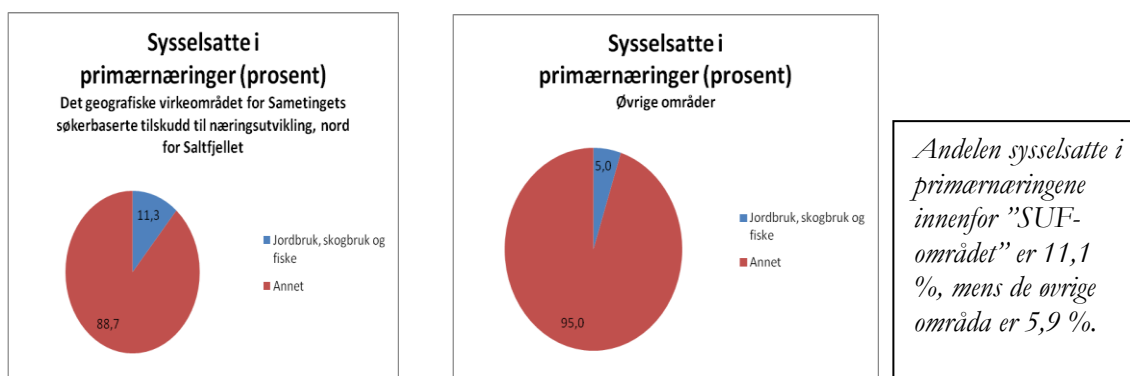
Kommunene innenfor det samiske bosettingsområdet har i ulik grad lagt til rette for utbygging av hytteområder. Tendensen er at de som ligger nærmest byer eller tettsteder, i større grad enn de øvrige har lagt til rette for større hyttefelt. Mange av kommunene kjennetegnes også med å ha et stort antall dispensasjoner for utbygging av hytter utenfor planlagte områder, både til stedbunden næring og til rekreasjonsformål.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Utbygging av nye hytter og hytteområder skal skje etter kommunale reguleringsplaner. Hyttebebyggelsen skal være mest mulig samla, for unngå unødig inngrep i naturen til utbygging av veg og for å konsentrere belastninga slik utbygging har på naturlandskapet og for reindrifta.
- En strengere dispensasjonspraksis, slik det er foreslått i ny plan- og bygningslov, støttes. Alle dispensasjoner skal begrunnes, og fordelene skal i sum være klart større enn ulempene.
- Omregulering av tidligere boliger i bygder og grender med stor fraflytting kan tilrådes når det ikke svekker grunnlaget for lokal næringsvirksomhet.
- Arbeide aktivt ovenfor kommunene for å gi mulighet for bygging av mindre hytter og gammer utenfor regulerte hyttefelt i forbindelse med tradisjonell utmarkshøsting.

6.3 Næringer og næringsutvikling i et miljøperspektiv

Tradisjonelt har en stor andel av befolkningen i de samiske bosettingsområda vært sysselsatte innenfor primærnæringene. Denne andelen har gått sterkt tilbake over flere tiår. Men framdeles ligger andelen sysselsatte i primærnæringene over landsgjennomsnittet. Driftsmønsteret og driftbetingelsene i primærnæringene har endra seg betydelig de senere åra. På den ene sida møter næringene følgene av feilslått, global og lokal areal- og miljøpolitikk, på den andre sida ser en tilfeller der de samme næringene medvirker til økte miljøbelastninger.

Endra driftsstruktur og nedgang i sysselsatte i primærnæringene har betydning for bosettingsmønsteret og befolkningsstrukturen i de samiske områda. Overgang fra familiebasert drift til et sterkere krav til produksjon har medført at mange kvinner har gått ut av disse næringene.

6.3.1 Reindrift i et miljøperspektiv

Reindrift som kultur og næring er i sin helhet tilpasset reinens betingelser. Reinens atferd og livsgrunnlag er i stor grad knyttet til beitesesongene, beiteforhold, vær og føreforhold. Dagens tradisjonelle driftsmønster er tilpassa naturgitte betingelser og kunnskap

om disse betingelsene. Dagens reindrift bidrar til miljøvennlig matproduksjon med kortreist, sunn mat og til å skape et særegent beitelandskap.

I mange reindriftsområder har tap av arealer, utbredelse av rovvilt og myndighetenes reguleringskrav, som tidsfrister for flytting, pramming og liknende, ført til økt behov for motorisert ferdsel i utmark. Dette har igjen ført til økte driftsutgifter for reindrifta og forringelse av miljøet. I noen områder har reindrifta sett behov for gjerdeanlegg i utmark for å redusere motorisert ferdsel, noe som i neste omgang kan føre til forringelse av miljøet.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Arbeide for et arealvern som sikrer næringa utviklingsmuligheter og som gir forutsigbare vilkår.
- Arbeide for å sikre næringa rettsvern. Terskelen for ekspropriasjon til andre formål må være høy.
- Stille krav om regionalt plansamarbeid for å sikre viktige arealinteresser.
- Trekke klare grenser mellom Sametingets og reindriftas innsigelsesinstitutt til planforslag etter plan- og bygningslova..
- Arbeide for å opprettholde dagens tradisjonelle driftsmønster.
- Skape større oppmerksomhet og forståelse for reindriftas kulturlandskap.
- Sikre at tradisjonell reindriftskunnskap blir lagt til grunn ved eventuelle tiltak der målet er å redusere negative konsekvenser av klimaendringene.

6.3.2 Jordbruk og utmarksbruk i et miljøperspektiv

Tørrbøy på hesje. Fra Tana kommune.

Jordbruk i samiske områder drives i arktiske områder. Andelen sprøytemiddel som er brukt mot skadedyr og plantesykdommer er betraktelig lavere enn i andre deler av landet. Det har blant annet sammenheng med kaldere klima som gir dårligere vilkår for skadedyr og sykdommer. Den øvrige forurensning i det samiske jordbruket må betraktes som liten. Avrenning fra jordbruksareal har tidligere blitt betraktet som et forurensningsproblem – det gjelder spesielt fra husdyrgjødsel og fra fosfor og nitrogen. Fosfor og nitrogen i handelsgjødsel har blitt redusert og husdyrgjødsel brukes mer riktig. Det er viktig for å redusere avrenning av næringsstoffer til vassdrag.

Jordbruket spiller en viktig rolle når det gjelder vern av kulturlandskaper og biologisk mangfold. Ved å holde jordbruksareal i hevd og redusere omdisponering av dyrket areal til byggeformål sikrer man også verdifulle kulturlandskaper.

Andelen dyrket mark i samiske område er på tilnærmet samme nivå som for 20-30 år siden, men med intene ulikheter fra bygd til bygd. Dette betyr at kulturlandskapet holdes i hevd. Det skjer imidlertid endringer når det gjelder sauehold. Det går tilbake i samiske områder, og denne reduksjonen i dyr på utmarksbeite fører til gjengroing og gjør det utilgjengelig for allmennheten å ferdes i utmark. Det fører til mindre attraktive områder, ikke bare for allmennheten, men også for reiselivet.

Utmarksnæring drives i beskjedent målestokk i forhold til andre samiske næringer. Store arealer og vanskelig tilgjengelige ressurser gjør det nødvendig å bruke motoriserte kjøretøy for å høste utmarksressurser. For øvrig er det lite forurensende eller miljødeleggende aktivitet som følge av utmarksvirksomhet.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Arbeide for et arealvern som sikrer næringa forutsigbarhet og mulighet for utvikling.
- Stille samme miljøkrav til driftsbygninger som Landbruks- og matdepartementet stiller.
- Når Sametinget yter tilskudd til utmarksvirksomheter skal eventuell motorisert ferdsel i denne virksomheta vurderes ut fra hensyn til natur og miljø.

6.3.3. Fiske i et miljøperspektiv

Nærhet og tilgang til rike ressurser i fjordene og havet har gitt grunnlag for samisk bosetting i kystområda. Fiskeressursene har vært, og er et viktig grunnlag for å trygge og utvikle kultur og næringsliv. Fjordfiske og fiskemottak lokalt har sikra bosetting i kystområda, styrka næringslivet, redusert miljøulempene og gitt tilgang til produksjon av ”kortreist mat”.

I dag blir store deler av fiskeria styrt av internasjonale avtaler og sterke økonomiske interesser. I dette forvaltingsregimet har bygdefolks interesser vansker med å nå fram. Resultatet er at ressursene ikke kommer lokalbefolkninga til gode. Dette er en situasjon det samiske folket har til felles med andre urfolk i nord.

Sametinget har i sin fiskeripolitikk gått inn for å høste av marine ressurser på en miljøvennlig måte, med begrensa bruk av fossilt brennstoff og en fiskeriforvaltningsmodell som gjør det mulig å beskatte og bearbeide ressursene lokalt.

Havbruk som næring har ført til styrking av bosetting og næringsliv i mange samiske kystsamfunn. Oppdrett av fisk er ei framtidsretta næring. Imidlertid er det ei rekke miljøutfordringer knytta til denne næringa, som rømming fra oppdrettsanlegg, genetisk innblanding med villaks, utslipp av avfall og båndlegging av store område. Det er også uheldige eksempel på at oppdrettsanlegg fortrenger tradisjonelle næringer. Et problem er vidare at eierinteressene sjelden er lokale. Dette gir liten verdiskaping lokalt. Bygdesamfunna blir sittende igjen med ulempene, mens eierinteresser sentralt tar ut fortjenesten.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Sikre at en rimelig og rettferdig andel av fiskeressursene skal tilfalle bygdene i fjord – og kystområda, jfr. nærhets- og avhengighetsprinsipp for forvaltning av ressursene
- Sikre opprettholdelse og utvikling av fiskemottak i kyst- og fjordområda, for slik å sikre bosetting og styrke det lokale næringslivet.
- Sikre lokal videreføring av ressursene, sikre tilgang på ”kortreist” mat.
- Bidra til å begrense bruken av fossilt brensel under fiske, blant anna gjennom å sikre lokal tilgang til fiskeressursene.
- Stille strenge miljøkrav til oppdrettsnæring for å begrense uheldige miljøpåvirkninger fra anlegga.
- Stille krav om høyere andel lokalt eierskap i fiskeri- og oppdrettsnæringa.

6.4 Bærekraftig bruk og vern av ressurser og grunn

Jordas naturressurser er avgjørende for at menneskeheten skal overleve og utvikle seg. Noen av disse ressursene, f.eks. mineraler, olje og gass, enkelte arter og habitater (naturlige leveområder), finnes bare i begrensede mengder. Når de er oppbrukt, utryddet eller ødelagt, er de borte for alltid. Andre, som vind, vann og skog, er fornybare. Både fiske, landbruk, jakt og høstning av fornybare naturressurser er viktige bærebjelker for mange lokalsamfunn og for nasjoners økonomi. Uttak av *ikke-fornybare* naturressurser kan også være en meget viktig kilde til inntekt for mange land. Norge har for eksempel store inntekter basert på utnytting de ikke-fornybare ressursene olje og gass. Uttak og utnytting av *genetisk materiale* fra dyr og planter, såkalt bioprospektering, har også potensialer for betydelige inntekter. Ved å ta ut gener og annet arvemateriale fra en art kan man for eksempel bruke dette for å utvikle medisiner.

Ideelt sett vil jordas naturlige økosystemer sørge for gjenvekst, fornyelse og rensing av naturressursene. Følgene av overforbruk merkes gjerne først lokalt. Internasjonal handel og økende innbyrdes avhengighet mellom nasjoner gjør utnytting av naturressursene, og negative følger av dette, også til en global utfordring.

FN er hovedarena for globalt miljøvernssamarbeid, og har gjennom blant annet kommisjonen for bærekraftig utvikling og kommisjonen for biologisk mangfold lagt viktige føringer både på globalt og nasjonalt nivå. Miljøutviklinga påvirkes også sterkt av beslutningsprosesser i fora som i utgangspunktet ikke har miljøvern som hovedmålsetting eller hovedansvar. Slike fora inkluderer blant annet Verdens handelsorganisasjon (WTO) og Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD). Internasjonalt er det derfor viktig å ha en konsistent politikk i alle fora som tar beslutninger som kan påvirke miljøtilstanden eller rammevilkårene for miljøvernpolitikken.

Staten er folkerettslig forpliktet til å sikre det materielle grunnlaget for samisk kultur, og å sikre samisk deltakelse i bruk, forvaltning og bevaring av naturressursene i samiske områder. Av FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 1966 (SP), artikkel 27 følger statens plikt til å iverksette positive særtiltak når det er nødvendig for urfolks kulturvern. Formålet med slike positive særtiltak er å bidra til reell likestilling mellom minoritet og majoritet, og kommer ikke i strid med likhetsprinsippet eller ikke-diskrimineringsprinsippet som følger av samme konvensjon. Statens ansvar er et resultatansvar. Der samisk kultur er så presset at tiltak som kan true grunnlaget for samisk kultur, bosetting og næringsutøvelse, er staten forpliktet til å iverksette positive særtiltak som bidrar til å sikre og utvikle kulturen.

Utredninger i forbindelse med finnmarkslova og Nordisk samekonvensjon har slått fast at samene har rett til aktiv deltakelse i den offentlige forvaltningen av naturressurser i bestemte områder⁵. Selv om konsultasjoner omhandler forhold av offentligrettslig karakter, kan det vanskelig sies at konsultasjoner innebærer *deltakelse* i den offentligrettslige forvaltningen. En ivaretagelse av konsultasjonsforpliktelsene ved forvaltning av verneområder er derfor ikke tilstrekkelig for å sikre samisk medvirkning i forvaltningen av naturressursene. Slik medvirkning kan blant annet sikres gjennom samisk representasjon i forvaltningsstyrene.

6.4.1 Naturressurser og samfunnsutvikling i samiske bosettingsområde

De samiske områda er rike på naturressurser, både fornybare og ikke-fornybare. Disse naturressursene har vært grunnlag for folks levemåter, kultur og utvikling i årtusener. Etterspørselen etter disse ressursene har i flere historiske perioder etablert området som et svært interessant for handel og brakt med seg utvikling og endring av kultur og samfunn. Nordområda er av interesse også for framtidig leting og utnyttelse av ressurser. Innenfor disse områda antar en at betydelige deler av verdens uoppdagede mineral- og petroleumsressurser er lokalisert.

⁵ Rapport fra arbeidsgruppen som har gjennomgått utkastet til Nordisk samekonvensjon, 03.10.07s. 26

Sametingsrådets hovedmålsetting i arbeidet med miljø- og arealpolitikk er å sikre et langsiktig, bærekraftig perspektiv i all forvaltning av ressurser og arealer. Bærekraftig utvikling handler *både* om bruk *og* vern. Bruk av naturressurser, både fornybare og ikke-fornybare, kan bidra til å styrke og utvikle de samiske bosettingsområda. Sametingsrådet stiller seg positiv til utnytting av slike ressurser, når spørsmåla om rettigheter og medbestemmelse er sikret. Det er også viktig at samiske samfunn, innbyggerne og bedrifter har kunnskap som gjør dem i stand til å dra nytte av aktiviteten ressursuttak og ny næringsvirksomhet gir.

*Vindmøller i Kiruna
kommune.*

Grønn energi, vannkraft, vindmølleparker og fornybar energiproduksjon fra havet er gode tiltak for å redusere CO₂-utslippene og påfølgende klimaendringer. Utvikling og produksjon av slik energi vil også kunne styrke de samiske bosettingsområda. Samtidig kan slike etableringer påføre de samme områda nye belastninger i form av tapt beiteareal, nye inngrep og forurensing. Sametingsrådet er positiv til utvikling av grønn energi, men påpeker at ved etablering av framtidige vindmølleparker eller ved vannkraftutbygging, må en søke å unngå at disse etableringene skader naturgrunnlag for samisk kultur. Dette kan gjøres ved å kjøre sikkelige planprosesser, slik at nye energianlegg lokaliseres der de negative effektene er minst. For eksempel bør man unngå viktig reinbeiteområder på land, og viktige fiskefelt til sjøs. Sametinget ønsker helhetlige, regionale planer på disse energitbyggingene. Planene må også omfatte linjenett i tilknytning til energianlegga. Slike helhetlige planer ville være med på å skape større forutsigbarhet i forhold til Sametingets arbeid med å styrke samenes rettigheter til bruk og vern av naturressurser i samiske områder. Det vil også styrke næringsutviklingen ettersom de også får forutsigbare rammer for utvinning av energiresurser.

Petroleumsressursene i Barentshavet vil kunne føre til positiv utvikling bosetting og næringsliv i de samiske områda. Det er Sametingets syn at urfolksrettigheter må gjenspeile seg i hvordan petroleumsressursene fra Barentshavet planlegges utnyttet, hvordan aktiviteten gjennomføres og hvordan verdiene fordeles. Del av nytteverdien kan avsettes i et urfolksfond som virkemiddel for ringvirkninger i nord til samfunns- og næringsutvikling.

De rike mineralressursene i samiske områder kan gi grunnlag for vekst og utvikling av samisk kultur og næringsliv i framtida. Det er derfor fra Sametingsrådets side skuffende at regjeringen har fremmet en ny minerallov som ikke oppfyller de krav som settes i internasjonal folkerett. Den nye minerallova vil av den grunn ikke vil føre til ny mineralvirksomhet i nord, ettersom den ikke på en helhetlig måte ivaretar samiske rettigheter og interesser.

Utvikling av gode forvaltningsregimer er en stor utfordring. Det er viktig at framtidig forvaltning av naturressursene er bærekraftig og samtidig tar hensyn til ønsket utvikling av det samiske samfunnet. Svaret på utfordringene vil være å bygge opp kunnskapsmiljøer som kan bidra til en klok forvaltning til beste for samfunnet. De samiske samfunna må bli bedre rustet til å gi råd, forestå forvaltningsoppgaver samt drive politisk styring i forhold til utviklingen i nord.

Gjennom deltakelse i miljø- og ressurspolitisk arbeid på ulike nivå, fra miljøsertifisering av egen virksomhet til internasjonalt arbeid i FN-systemet, viser Sametinget en sterk vilje til å medvirke til å forme en framtidig, bærekraftig politikk. Konsultasjonsavtalen Sametinget har inngått med Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) og deltakelse i referansegruppe for energistrategier i Finnmark er eksempel på deltaking som vil gi Sametinget en sterkere rolle i utforming av ny energipolitikk. Sametingsrådet vil styrke sin rolle i energi- og ressurspolitisk arbeid ved å delta i forpliktende samarbeid også med andre aktører og offentlige instanser.

6.4.2 Arealvern og sikring av biologisk mangfold

Spørsmål om *vern* av arealer, områder, arter og biotoper har hatt et stort fokus i Sametingets arbeid med forvaltning av ressurser og arealer. Dette har sammenheng med den nasjonale politikken, med vedtak av landsplan for nasjonalparker og større verneområder, og med arbeidet med ny lov om naturmangfold. Den nye naturmangfoldlova, som erstatter naturvernlova, vedtas i løpet av Stortingets vårsesjon i 2009. Lova gir regler om bærekraftig bruk og vern av naturen. Naturmangfoldlova skal virke sammen med andre lover som regulerer bruk av naturen og vil slik virke inn på mange samfunnsområder. Det er gjennomført en konsultasjonsprosess mellom Sametinget og Miljøverndepartementet om lova. Sametinget har gitt sitt samtykke til lovforslaget for de områder det har vært konsultert om. I samtykkevedtaket viser Sametinget blant annet til at bestemmelsene i ny naturmangfoldlov styrker ivaretagelsen av samiske interesser ved bærekraftig bruk og vern av naturen med dens mangfold, og at lovens formål sikrer grunnlag for samisk kultur.

Gjennom ”Ny landsplan for nasjonalparker og andre større verneområder i Norge”, St.meld. nr. 62 (1991 – 1992) fastsatte regjeringa og Stortinget rammer for det nasjonale vernearbeidet.

Gjennomføring av planlagt vern skal skje innen 2010.

Norge har pr. 1. januar 2007 opprettet verneområder etter naturvernloven som totalt utgjør ca. 14,3 % av Norges areal på fastlandet. I Finnmark fylke er det for eksempel etablert 6 nasjonalparker fordelt på 4376 kvadratkilometer, dette utgjør 9 % av fylkets landareal. Gjennomføring av nasjonalparkplanen vil bidra til 10 nye nasjonalparker (enkelte i kombinasjon med opprettelse av landskapsvernområder) og 9 nye store landskapsvernområder innen 2010. Ca. halvparten av disse gjenstående verneplanene er lokalisert i samiske områder.

Verdens naturvernunion (IUCN) har som mål at alle land skal verne minst 15 prosent av alle naturtyper. Med gjennomføring av planlagt vern innen 2010 vil nær 15 prosent av Norges fastlandsareal være vernet etter naturvernlova. Gjennomføring av den nye nasjonalparkplanen vil innebære at målet om 15 prosent vern blir oppnådd for fjellområdene, samt at deknningen for fjord- og kystområder blir større.

Det pågår et langsiktig arbeid med frivillig vern av skog. Gjennomføring av de fylkesvise verneplanene for myr, våtmark, edelløvsskog, rik løvskog og sjøfugl ved kysten vil føre til at flere kyst- og lavlandsområder vernes. Stortinget har også gitt klarsignal for utarbeidelse av marin verneplan.

Sametinget har deltatt i det nasjonale vernearbeidet. Et viktig punkt for Sametinget har vært diskusjonen om retningslinjer for verneplanarbeid etter naturvernlova i samiske område, samt forvaltningsmyndighet for verneområder. Sametingets krav har siden 2005 vært klar på at det må opprettes egne forvaltningsstyrever for verneområda, og at disse skal ha betydelig samisk deltakelse. I forbindelse med konsultasjonen om ny naturmangfoldslov fikk Sametinget medhold i følgende formulering: ”*Samisk representasjon vil være aktuelt der verneområdet direkte berører samisk bruk og utnyttelse av naturressursene.*”

I Norge er det en målsetting at naturen skal forvaltes slik at arter som finnes naturlig sikres i levedyktige bestander, og slik at variasjonen av naturtyper og landskap opprettholdes og gjør det

mulig å sikre det biologiske mangfoldets fortsatte utviklingsmuligheter. Målet er å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010.

Direktoratet for naturforvaltning har evaluert forsøksordningene for lokal forvaltning av verneområder. Sametinget skal utarbeide posisjoner som grunnlag for konsultasjoner om forvaltning av verneområder. Det tas sikte på å gjennomføre konsultasjonene i løpet av våren 2009.

Sametinget har oppnådd å få gjennomslag for samisk deltakelse i forvaltningsstyre for verneområde. For selve vernplanprosessene konsulterer Sametinget med departementet.

Sametingsrådet prioriterte tiltak:

- Arbeide for helhetlige, regionale planer for utbygging av fornybare energiformer.
- Arbeide for at mineralvirksomhet i samiske områder skjer i samsvar med internasjonal folkerett, og på en måte som ivaretar samiske rettigheter og interesser.
- Implementere retningslinjene for vernearbeid i samiske områder, herunder oppfølging av de samiske representantene i arbeidsutvalgene for verne- og forvaltningsplaner
- Etablering av fellesforvaltningsordninger der samiske interesser deltar direkte i nye forvaltningsmodeller for verneområder i samiske områder
- Arbeide for at nye nasjonalparksentre etableres i tilknytning til eksisterende samiske institusjoner
- Bidra til at kompetanse om samisk kultur og naturbruk vektlegges sterkere i forvaltning av verneområder, samt øke den samiske kapasitet på natur- og miljøfeltet
- Internasjonal deltakelse for oppfølging og implementering av konvensjonen om biologisk mangfold

6.4.3 Kulturminnevern

Samisk offerplass/ sieidi ved Bealljáš, Ávžj i Kautokeino kommune.

Mangfoldet av samiske kulturminner i Sápmi forteller om en langvarig bruk av disse områda. Kulturminnene viser til en samisk forståelse av landskap og natur, samt landskapets og naturens betydning for økonomiske, sosiale og religiøse forhold. På den måten inngår kulturminnene i en samtidssammenheng, ved at de bidrar til opplevelse av kulturell tilhørighet og bevissthet om hvordan naturen skal brukes. Kulturminner og kulturmiljø er en miljømessig og kulturell ressurs, som står i et gjensidig forhold til andre miljøressurser, og de sosiale og kulturelle ressurser. Det understrekes at Sametingets forståelse av kulturminner og kulturmiljø ikke utelukkende dreier seg om en nøytral oppfatning av objektive egenskaper ved fysiske strukturer, men også om hvordan vi forholder oss til omgivelsene. Med andre ord så kan ikke kulturminner eller kulturmiljø lett avgrenses til et objekt med en 5 meters vernesone rundt. Sametinget legger også til grunn at samiske kulturminner er en ikke-fornybar ressurs som derfor bør forvaltes deretter.

Det samiske kulturlandskapet har stor tidsdybde og høy grad av kontinuitet fordi bruken av landskapet i dag, på tross av nyere teknologi og redskap, ikke har endret seg så mye gjennom historien. Mange samer har vokst opp med mytene, fortellingene og forestillingene forankret i de

ulike tradisjonene som ofte er knyttet til landskapet. Det innebærer at mange av samene har røtter i et landskap, et område eller et territorium som de regner for sitt eget og der forfedrene deres har satt spor, både materielle og immaterielle. Dette betyr også at vern av det samiske, historiske kulturlandskapet vil være et svært viktig bidrag til å vedlikeholde samenes relasjoner til forfedrenes landskap, enten det er på kysten eller på innlandet, og vil dermed være med på å holde liv i de historiske røttene dette landskapet representerer både for dagens og morgendagens generasjoner.

Samiske kulturminner er et viktig dokumentasjonsmateriale for samisk historie og forhistorie. Kulturminner og kulturmiljøer kan defineres som samiske på ulike måter. De kan defineres som samiske når levende eller nedtegnet samisk tradisjon er knyttet til dem og når lokale samiske kunnskaper knytter dem til en samisk kultursammenheng. Et annet utgangspunkt for at kulturminner identifiseres som samiske er at forskningsresultater sannsynliggjør at de dokumenterer samisk historie og forhistorie. Kulturminnetyper kan også defineres som relaterte til den samiske forhistorien; dvs. de er fysiske manifestasjoner av de prosessene som ledet fram til etablering av de historisk kjente samiske kulturtrekkene. I dette ligger også en erkjennelse av at kulturminnetyper fra den tidlige forhistorien kan forstås som forutsetninger for både samisk og ikke-samisk kultur. Der de er elementer i samiske kulturlandskap er det likevel naturlig å behandle dem som en del av den samiske kulturarven.

Sametinget i Norge forestår forvaltningen av samiske kulturminner på norsk grunn i henhold til kulturminnelova, og ivaretar kulturminnehensyn i plan- og byggesaker etter plan- og bygningslova. Det er viktig for Sametinget å vektlegge at vern av samiske kulturminner og kulturmiljøer bør gjennomføres på en måte som bidrar til å styrke og videreføre samisk kultur.

Begrunnelsen for at det samiske kulturminnevernet ble underlagt Samisk kulturminneråd i 1994 var å sikre samisk innflytelse over forvaltningen av samiske kulturminner, jf Grunnloven § 110 a *"Det påligger Statens Myndigheter at legge Forholdene til Rette for at den Samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv"*. Dessuten slås det fast i kulturminnelova fra 1978 § 4 andre ledd at alle samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk freda.

Sametinget har ved flere anledninger hatt grundige drøftinger av samisk kulturminnevern i plenum, blant annet i 1999 i forbindelse med vedtak i av *Samisk kulturminneplan 1998-2001*, i 2004 i sak 008/04 *En framtidig samisk kulturminneforvaltning? - Evalueringen av forvaltningsordningen med delegering av myndighet etter kulturminnelova til Sametinget* og nå senest i 2007 i sak 37/07 *Fremtidig samisk kulturminneforvaltning*. Den siste saken tok for seg det formelle lovgrunnlaget for forvaltningen av samiske kulturminner i Norge. Sametinget i plenum slo i vedtaket i sak 37/07 fast at samene selv må forvalte sin kulturarv og at de samiske kulturminnene er en avgjørende viktig del av denne kulturarven. Vedtaket sier også at Sametinget så snart som mulig gis myndighet i kulturminnelova for forvaltning av samiske kulturminner, som en helt sentral del av den samiske kulturarven. Videre forventes det at Sametinget gis en nødvendig budsjettmessig styrking for en framtidsrettet og forsvarlig forvaltning av samiske kulturminner. Sametinget slo også fast at det ikke vil foreligge et grunnlag for en samisk kulturminneforvaltning lagt til Sametinget om disse forventningene ikke følges opp på en forsvarlig måte.

Vi vil her framheve at det er et viktig prinsipp at den lovforvaltende myndighet Sametinget faktisk utøver er gitt direkte av Stortinget. Det er Stortinget som gjennom lov- og budsjettvedtak og stortingsmeldinger legger de overordnede føringene for en helhetlig kulturminnepolitikk i Norge. Sametinget legger til grunn at Miljøverndepartementet fortsatt vil være ansvarlig fagdepartement for kulturminnelova, og slik vil ha stor innflytelse i tolkninger av lova og utvikling av forvaltningspraksis. Sametinget er positiv til at det gjennom fastsettelse av forskrift eller retningslinjer, etter konsultasjoner med Sametinget, kan gis nærmere regler om samarbeid og saksbehandling mellom de ulike forvaltningsinstanser i kulturminnevernet. Sametinget mener at begrunnelsen fra sentrale kulturminnemyndigheter på hvorfor Sametingets myndighet ikke kan nedfelles direkte i kulturminnelova er svake og uklare.

Det samiske kulturminnevernet står også overfor ytterligere utfordringer. Registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner, ressursituasjonen for det samiske kulturminnevernet, samisk bygningsvern, Ceavccageadgi/Mortensnes kulturminneområde inn på UNESCOs liste over verdensarvsteder samt oppfølging av gjenbegravelsen av skjelettmaterialet fra Neiden, er alle eksempler på temaer innenfor kulturminnevernet som bør være gjenstand for diskusjon og utvikling i den tid som kommer.

Det er fortsatt behov for dokumentasjon og registrering av samiske kulturminner. Det har i de siste 10-15 årene ikke blitt foretatt større, systematiske registreringer av samiske kulturminner over en lengre tidsperiode (3-5 år). Vi vet også at tidligere gjennomførte større registreringsarbeid ikke har hatt oppmerksomheten rettet spesielt mot samiske kulturminner og – miljøer eller kulturminner som er naturlig å tolke inn i en samisk kontekst. Medvirkende årsaker til dette har vært begrenset arealmessig omfang av registreringene, mangel på tid, mangel på interesse samt mangel på kunnskap om samisk kultur og samiske kulturminner. Det er heller ikke ukjent at tidligere registreringer inneholder feil og mangler ved kartfestinger, informantopplysninger og tolkninger. Det vil derfor være viktig at både kvalitetssikre gamle registreringer samt å foreta nye registreringer. Dette må spesielt knyttes opp mot nye forskningsresultater og opplysninger som er fremkommet i den siste tiden.

Ressurssituasjonen hos det samiske kulturminnevernet har i stort sett vært uforandret under den siste 10-års perioden. Dette samtidig som både oppgaver og saksmengde har økt under denne perioden. Man kan derfor si at det samiske kulturminnevernet er underprioritert. På tross av kraftig økning av Miljøverndepartementets budsjett de siste årene, har ikke denne økning gitt noe utslag for samisk kulturminnevern. Dette bør selvsagt endres, og helst i så nær framtid som mulig.

Det samiske bygningsvernet står overfor flere utfordringer. Det finnes fortsatt ingen samlet oversikt over automatisk freda samiske bygninger. Dette fremst pga. at det ikke er enighet mellom Sametinget og sentrale kulturminnemyndigheter om hvordan samiske bygninger skal defineres, og hvilke kriterier som skal legges til grunn for en slik definisjon. Det er videre også utfordringer knyttet til dispensasjonspraksis for, samt tilstandsregistrering og istandsetting av, samiske bygninger. Samisk bygningsvern er også særskilt omtalt i Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Dette bør følges opp overfor sentrale kulturminnemyndigheter.

Sametinget mener videre fortsatt at Ceavccageadgi/Mortensnes kulturminneområde bør komme inn på UNESCOs liste over verdensarvsteder. Dette pga. områdets særegenhet og den tidsdybde som faktisk ligger i de samiske kulturminnene i området. Sametinget er ikke i tvil om at Ceavccageadgi/Mortensnes kulturminneområde oppfyller kriteriene som skal til for å føres inn på UNESCOs liste. Når det gjelder Skoltebyen i Neiden er Sametinget i gang med å få gjennomført tiltak som skal legge til rette for en gjenbegravelse av skjelettmaterialet, som sannsynligvis vil skje i løpet av 2010. Men dette må følges opp av planlegging, tilrettelegging og skjøtsel av kulturminneområdet. Ceavccageadgi/Mortensnes og Skoltebyen er for øvrig de to eneste samiske kulturmiljøene som er freda med hjemmel i kulturminnelova § 19 respektive § 20, og der Sametinget samtidig har et spesielt forvaltningsansvar.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Få i stand en endring av kulturminnelova slik at Sametinget i lovs form overføres myndigheten for forvaltningen av samiske kulturminner
- Få generelt bedret ressursituasjon for det samiske kulturminnevernet
- Få igangsatt langsiktige registrerings- og dokumentasjonsprosjekter som tar for seg samiske kulturminner spesielt, og som er knyttet opp mot nyere forskning innenfor fagfeltet

- Få i stand en sterkere satsning på samisk bygningsvern, jf. her Sametingets rapport *Vern og forvaltning av samiske byggverk* fra 2003
- Få inn Ceavccageadgi/Mortensnes kulturminneområde på UNESCOs liste over verdensarvsteder
- Følge opp gjenbegravelsen av skjelettmaterialet i Skoltebyen i Neiden gjennom planlegging, tilrettelegging og skjøtsel av kulturminneområdet

6.5 Globale miljøutfordringer

Et klima i endring fører til store skader. Endringene påvirker folks helse, liv og levekår. Vi ser en økende hyppighet av ekstremvær, ødeleggende tornadoer og uforutsigbare væromslag. Klimaendringer fører for eksempel til at isen smelter, at havnivået stiger, fremmede arter introduseres til nye områder, at tregrensen kryper nordover, at erosjon og ørkenspredning øker, og at havstrømmer og fiskevandring endrer seg. Dette krever endret planlegging, blant annet i forhold til å bygge solid og tilpasset infrastruktur i kystsonen. Løsningene krever samla handling fra verdenssamfunnet. Det må skje gjennom internasjonale avtaler og aktiv oppfølging av disse på nasjonalt plan. Det er også nødvendig med et sterkere samarbeid mellom ulike FN-organer og programmer, samt mellom FNs klimakonvensjon og andre klimaforum, som for eksempel Arktisk råd.

Det er et faktum at klimaendringer kommer til å prege jorden i lang tid fremover. Hvert år blir rundt halvparten av CO₂-utslippene værende igjen i atmosfæren, og hoper seg opp fra år til år. Det er derfor viktig at tilpasningsstrategier knyttet til klimaendringer utvikles, samtidig som CO₂-utslippene reduseres med minst det halve. Avbøtende tiltak som fører til mindre CO₂-utslipp og utvikling av ny klimavennlig teknologi spiller her en viktig rolle. Urfolk har en nær avhengighet og tilknytning til naturen, og berøres derfor sterkere av klimaendringer enn andre. De berøres også sterkere av nasjonale strategier for tilpasninger til ett endret klima, og til tiltak som bidrar til å nå nasjonale CO₂-reduksjonsmål.

Klimaendringer utgjør en trussel mot urfolks levebød og matvaresikkerhet. Urfolks levemåter har i svært liten grad forårsaket denne krisen. Det vil derfor ikke være rimelig om urfolkene får de største byrdene i forhold til tilpasningstiltak og avbøtende tiltak. Slike tiltak kan for eksempel være utbygginger av vindmøllerparker, vannkraftutbygginger, biodrivstoffproduksjon, havgjødsling for å stimulere til økt planktonproduksjon, og flere gruver for uranutvinning til atomkraft. Prinsippet bør være at alle nasjonale tiltak i kjølvannet av klimaendringer gjør minimalt med skade, og at urfolksrettigheter blir respektert. Positive prosjekter, som for eksempel det norske skoginitiativet om å gi 3 milliarder årlig på tiltak for å redusere avskoging, må ikke vurdere kun økologiske sider av prosjektet, men også ta hensyn til urfolks sosioøkonomiske og kulturelle forhold.

Urfolks tradisjonelle kunnskaper har vist seg nyttig i forhold til dokumentasjon på klimaendringer og for å utvikle positive tilpasningsstrategier. Vi ser nå at slik kunnskap får økt oppmerksomhet fra forskere, politikere og forvaltere av bærekraft og biologisk mangfold. Tradisjonelle kunnskaper integrert med vitenskapelig kunnskap bidrar til å øke forutsigbarheten rundt de konsekvensene som ulike avbøtende tiltak kan medføre. Sikring av urfolksrettigheter, som bidrar til ivaretagelse av tradisjonelle kunnskaper og naturressursene, bidrar også positivt i forhold til klimautfordringene vi står ovenfor. Således er riktig urfolkspolitikk også god klima- og miljøpolitikk.

Samisk deltakelse, sammen med andre urfolk, på den internasjonale arena styrker inkluderingen av urfolksperspektivet i utredninger, dokumenter, forskning og informasjon. Urfolks tradisjonelle ferdigheter og kunnskaper om naturen kan bidra til positive klimaløsninger.

6.5.1 Globale miljøpåvirkninger – lokale følger

Spredning av miljøgifter og klimatiske forandringer utgjør en betydelig trussel for urfolk i Arktis. Arktis befolkes i dag av en rekke urfolk, og mange av dem lever på tradisjonelt vis. Luft- og havstrømmer gjør at miljøgifter, som PCB, ledes mot de sirkumpolare områder. Dette gjør at det blir betydelige konsentrasjoner av miljøgifter i dyr, natur og luft. Omfanget og utbredelsen av miljøgifter i Arktis har vært studert i en årrekke, blant annet i arbeidsgruppen for overvåkning av det arktiske miljø, AMAP, under Arktisk Råd. Forskningsresultater viser at de mest sårbare er gravide kvinner og nyfødte barn, siden miljøgifter overføres gjennom morkake og amming.

Siden miljøgiftene legger seg i spekket til dyrene som er sentrale i mange urfolks kosthold, blir urfolk direkte eksponert for miljøgiftene gjennom sitt tradisjonelle kosthold. Men studier har vist at ved en rask og radikal endring bort fra tradisjonelt kosthold, er faren for feilernæring overhengende. Ved ukritisk å presentere et vestlig kosthold for urfolk, som har ernært seg på tradisjonelt vis i flere generasjoner, vil risikoen for fedme, hjerte/karsykdommer og diabetes øke. Dette setter urfolk i en vanskelig situasjon. Velger urfolk og forsette med sitt tradisjonelle kosthold, eksponeres de for miljøgifter. Men går de over til et mer vestlig kosthold utsettes de for andre helseskader. Dette kalles av forskere for det arktiske dilemmaet, som forskere har etterlyst et mye større fokus på.

Miljøgiftene må også sees i sammenheng med klimaendringer. Ikke bare transporteres giftene mot polene, men med en tiltagende ismelting frigjøres ytterligere mengder av blant annet kvikksølv som er oppsamlet i isen. Over halvparten av kvikksølv i naturen er menneskeskapt, men 30 -40 prosent stammer fra naturlig fordampning fra verdenshavene. Ved en utstrakt ismelting vil kvikksølv dosen nesten fordobles. De klassiske miljøgiftene som PCB, DDT og sprøytemidler viser nedgang etter at det har blitt innført restriksjoner. Samtidig finner industrien opp stadig nye giftstoffer som også vil transporteres mot polene, og som vi ikke kjenner virkningene av. Nyere miljøgifter, som bromerte flammehemmere og fluorforbindelser, er allerede funnet i den nordnorske befolkningen – om enn i små mengder. Norge har relativt gode reguleringer på utslipp, men dette er ikke likt for alle andre land. Utslipp av de farligste helseskadelige stoffene (som kan gi kreft eller skade forplantningen) har gått ned i Norge fra 2002, mens utslipp av allergifremkallende stoffer er relativt stabilt. Siden 1930-årene har den globale produksjonen av kjemikalier økt fra 1 million tonn i året til over 400 millioner tonn. Flere store nasjoner med store miljøgiftutslipp har lite reguleringer og kontroll på sin industri.

6.5.2 Samiske bosettingsområder; sårbare for klima- og miljøendringer

Diskusjonen om miljøpåvirkninger er en diskusjon om omfattende, globale forhold og om lokale, daglige valg. Den globale miljøpolitikken styres i hovedsak på nasjonalt og internasjonalt nivå, mens den lokale miljøpolitikken styres på kommunalt nivå.

Følgene av både global og lokal miljø-ødeleggelser rammer til sist den enkelte. Slik blir enkeltmennesket den som må bære byrdene av feilslått politikk. Samtidig kan alle samfunnsborgere påvirke, i positiv og negativ retning. Valg av livsstil og forbruksmønster er områder der hver enkelt av oss i praksis kan påvirke miljøpolitikken.

Sametinget og Miljøverndepartementet er enig om at forhold av betydning for samisk kultur og næringsliv skal utredes i et utvalg om samfunnets sårbarhet og behov for tilpasning til konsekvensene av klimaendringene. Utvalgets arbeid skal munne ut i en NOU innen 1. november 2010. Sametinget deltar også i den norske oppfølgingen av Arktisk råd prosjektet "Arctic Climate Impact Assessment", NorACIA legger frem sine rapporter i løpet av 2009. NorACIA skal bidra til å utvikle, sammenstille og formidle kunnskap om klimaendringer, effekter og tilpasninger i norsk del av Arktis. Sametinget er involvert i temagruppen som omhandler klimatilpasning og avbøtende tiltak.

Sametingsrådets prioriterte tiltak:

- Kommunisere urfolksdimensjonen på klimatoppmøtet i København i desember 2009 og arbeide for at det opprettes en egen arbeidsgruppe for urfolk og klimaendringer under FNs konvensjon om klimaendringer.
- Arbeide, gjennom Arktisk råd, mot spredning av miljøgifter, bærekraftig utvikling og mot klimaendringer.
- Arbeide for at også tradisjonell urfolkskunnskap blir lagt til grunn for dokumentasjon på klimaendringer og for å utvikle positive tilpasningsstrategier
- Synliggjøre at urfolksrettigheter må vektlegges når avbøtende tiltak mot klimaendringer planlegges
- Legge opp til aktiv dialog med utvalget som skal utrede samfunnets sårbarhet og behov for tilpasning til konsekvensene av klimaendringene.
- Følge opp resultatene fra NorACIA og formidle dem i relevante sammenhenger
- Igangsette arbeid med en handlingsplan for Sametinget som integrer HMS med temaer for innkjøp, transport, energi og avfall. Handlingsplanen kan danne grunnlaget for en søknad om miljøsertifisering.

6.6 Økonomiske og administrative følger

Utvikling av en egen miljø- og arealpolitikk for Sametinget har omfattende følger når det gjelder kapasitet, kompetanse og økonomiske ressurser. Sametingsrådet har søkt å forme denne meldinga slik at foreslått tiltak er realistiske å gjennomføre innen rimelig tid. Disse tiltaka kan likevel ikke i sin helhet gjennomføres uten samarbeid på ulike nivå, og heller ikke uten styrking av egen kompetanse og kapasitet. Oppfølging av miljøarbeidet og det nye ansvaret Sametinget får etter plan- og bygningslova betinger kraftig styrking av egen administrativ kapasitet.

Sametingsrådets miljø- og arealmelding gir følgende utfordringer:

- Behov for å styrke Sametingets kapasitet og kompetanse gjennom økt budsjett og flere stillingshjemler
- Styrke muligheten for deltakelse på flere arenaer der miljøpolitikken utformes.